

Historische Kring Diemen

Een staatsiefoto van circa 1910 van rijksveldwachter A. Sparreboom. Hij was de eerste rijksveldwachter die in Diemen werd gestationeerd. Sparreboom overleed in 1935 en werd in Oud-Diemen begraven (foto coll. mevr. H. Nijman).

INHOUD

o Voorwoord	<i>John Cuijpers</i>	1
o Schout, burgers en nachtwakers; justitie en politie in Diemen voor de Bataafse omwenteling	<i>Jaap Haag</i>	2
o Een gruwelijke moordzaak uit 1728; straffen in Diemen in de 18de eeuw	<i>Ellen van Meurs</i>	6
o De heilige Hermandad in Diemen; Diemense veldwachters in de jaren twintig en dertig van de vorige eeuw	<i>Henk Teiwes</i>	11
o De wederwaardigheden van twee Diemense politiemannen kort na de Tweede Wereldoorlog; Hendrik Bouman en Frits Offreins	<i>Taco ten Dam</i>	15
o Van Gendarmerie naar Regiopolitie; de organisatie van de Nederlandse politie na de Bataafse Republiek	<i>Wiard Krook</i>	26
o Prikbord	<i>Wiard Krook</i>	29

www.historischekringdiemen.nl

opgericht 16 maart 1991

jaargang 17, nummer 1-2007
gratis voor leden

bestuur:

voorzitter: John Cuijpers
secretaris: Henk Teiwes
penningmeester: Gerard Baars
bestuursleden: Frans Deckers
Dineke Groen
Jaap Haag
Noor van Mens
Cora Rijfkgel

secretariaat:

Rode Kruislaan 145
1111 NH Diemen
tel. 699.20.93
henkteiwes@scarlet.nl

gironummer:

152.58.66
Penningmeester HKD
Tureluurweg 32
1113 HA Diemen
gerardbaars@freeler.nl

redactieadres:

Rode Kruislaan 145
1111 NH Diemen
tel. 699.20.93
henkteiwes@scarlet.nl

redactieteam:

Taco ten Dam
Jaap Haag
Wiard Krook
Ellen van Meurs
Henk Teiwes

correcties:

Henk Teiwes
Wiard Krook
Martijn van der Riet

lay-out:

opmaak:

eindredactie:

Taco ten Dam
t.ten.dam@planet.nl

druk:

MultiCopy Diemen
Sniep 77, 1112 AJ Diemen
tel. 698.16.00
fax. 690.56.09
diemen@multicopy.nl
multicopy.nl/diemen

ISSN 0929-9068

© 2007 Artikelen of delen daaruit mogen niet worden overgenomen zonder toestemming van de auteur(s).

Het lidmaatschap van de Historische Kring Diemen bedraagt € 15,- per jaar. Leden ontvangen de HKD-Nieuwsbrief en minimaal tweemaal per jaar het verenigingsblad Historische Kring Diemen. Men kan lid worden door zich aan te melden bij het secretariaat.

In de eerste plaats de welgemeende felicitaties voor Frits Reurekas, een van de initiatiefnemers van de oprichting van de Historische Kring Diemen en schrijver van een reeks boeiende boekjes over Diemen. Frits kreeg op 27 april jl. een koninklijke onderscheiding uit handen van burgemeester Koopmanschap.

Ook verheugend nieuws was de grote betrokkenheid van de Diemense basisschoolleerlingen bij de tentoonstelling "Diemen Dieper Ontdekt". Deze tentoonstelling, die tot en met 29 juni voor iedereen in het gemeentehuis is te zien, geeft een overzicht van de vele bijzondere archeologische vondsten die in de afgelopen jaren in Diemen zijn opgegraven. Het Erfgoed Educatieproject kwam tot stand door samenwerking tussen de provincie Noord-Holland, de gemeente Diemen, de afdeling Archeologie van het Bureau Monumenten & Archeologie te Amsterdam, het Instituut voor Natuureducatie, het Museaal & Historisch Perspectief Noord-Holland, Staatsbosbeheer, Kada websites en drukwerk Delft en de Diemense scholen voor het basisonderwijs. Het werd uitgevoerd door een aantal actieve leden van de Archeologische Werkgemeenschap voor Nederland afdeling Amsterdam en Omstreken en de HKD.

Het thema van dit nummer is de geschiedenis van de politie in Diemen. De politiewereld kent al eeuwenlang een fascinerend "eigen wereldje" waarin het gezag van de overheid en de handhaving daarvan een belangrijke rol speelde en speelt.

Jaap Haag schetst de ontwikkeling van justitie en politie in Diemen voor de Bataafse omwenteling. Hij stelt het beeld bij van het lieflijke en idyllische dorp Diemen zoals we dat van oudere illustraties kennen en laat zien dat de Diemense samenleving van eeuwen geleden ook te lijden had aan "steelen, hujsbreeken en andere schelmstukken." Ellen van Meurs gaat onder andere in op de gerucht makende meervoudige moorden die in 1726 en 1728 voor veel onrust in Diemen en wijde omgeving zorgden. Aan de hand van bronnen doet zij gedetailleerd verhaal van de slachtoffers en de moordenaar Jacob Gerritsz., de verhoren en de daaropvolgende wrede executie op het schavot voor het Regthuys in Diemen. Daarnaast beschrijft zij hoe de bescherming van de zeedijken in de achttiende eeuw zo serieus werd genomen dat de dijkgraaf in 1736 de doodstraf eiste tegen twee mannen die onderdelen van de zeekering hadden gestolen. Tot een uitvoering van deze eis kwam het niet, maar de straf was fors: publiekelijke geseling, brandmerken en eeuwige verbanning uit Holland en West-Friesland.

Henk Teiwes geeft een overzicht van de veldwachters en hun werk in Diemen met als startpunt 1763. Daarnaast verhaalt hij over 'Dikke Bobby' Grijseels die van 1922 tot 1935 het gezicht vormde van de Diemense politie.

Taco ten Dam sprak met verwanten van Hendrik Bouman en Frits Offreins, die kort na de Tweede Wereldoorlog in Diemen deel gingen uitmaken van het nieuw gevormde Korps Rijkspolitie. Het verhaal beschrijft met veel anekdotes en bijzonderheden hoe deze twee 100% politiemannen hun werk deden binnen de context van de wederopbouw van het door de oorlog geteisterde Diemen.

Tenslotte geeft Wiard Krook een overzicht van de organisatie van de Nederlandse politie na de einde van de Bataafse Republiek.

De redactie is er weer in geslaagd de teksten te voorzien van vaak uniek beeldmateriaal. Eens te meer is weer gebleken welke 'schatten' er verborgen zijn in kasten, laden en familiealbums van (ex-)Diemenaren. Ik wens u veel lees- en kijkplezier!

John Cuijpers, voorzitter HKD

Justitie en politie in Diemen vóór de Bataafse omwenteling

SCHOUT, BURGERS EN NACHTWAKERS

Jaap Haag

Misdaad en straf zijn van alle tijden. Ze zijn het onvermijdelijke gevolg van 'het menselijk tekort'. Of, zoals men het vroeger onder woorden bracht: van het kwade, waartoe de mens nu eenmaal geneigd is. Dat zijn bewoordingen, die we een tijdlang niet meer zo graag hoorden, maar misschien toch wel waarheid bevatten. Overigens lijkt het erop dat we sinds kort weer wat realistischer zijn geworden en beter in staat zijn om het menselijk tekort onder ogen te zien. Het kwaad is immers iets van alle eeuwen. De bestrijding ervan ook. Want voor iedere samenleving is het van het grootste belang het kwaad tegen te gaan. In de eerste plaats door mensen op het rechte pad te houden en waar dat niet lukt door mensen met behulp van 'de sterke arm' weer in het gareel te krijgen. Dat geldt voor het heden, maar niet minder voor het verleden.

Een vreedzaam dorp?

Wie de prenten van het zeventiende- en achttiende-eeuwse Diemen ziet, krijgt onwillekeurig de indruk van een vreedzaam dorp. De kerk in het midden, het rechthuis er niet ver vandaan, nog wat huizen en verder vooral boerderijen, her en der langs de weg. Het beeld wordt verlevendigd door wat boeren, een vrouw met een juk met melkammers en soms ook nog een heer met een hoge hoed. Gemoedelijk wandelend; geen wolkje aan de lucht en geen mens, die zich bedreigd hoefde te voelen.

Maar schijn bedriegt, want ook in dit zo vreedzaam lijkende 'dorp van ooit' gingen mensen in de fout. Anders dan nu werden de plegers daarvan in Diemen zelf berecht. Diemen had namelijk tot in de Franse tijd een eigen rechtbank, ook wel schepenbank genoemd. In de zittingsverslagen van dit 'gerecht' zijn de wandaden van menige Diemenees of Diemenaar terug te vinden. Van kleine diefstallen tot moord en doodslag. Het is boeiende literatuur, maar je moet er wel voor naar Haarlem, want het oud-rechterlijk archief van Diemen bevindt zich in het *Noord-Hollands Archief*.

Regtdagen

De rechtbank of schepenbank hield zitting op zogenaamde Regtdagen. Die werden in Diemen eens per maand, maar soms ook vaker gehouden in het *Regthuys*.¹ De zittingen werden aangekondigd door het luiden van de klok, die in een torentje op het dak hing. Op dagen dat de rechtbank geen zitting hield, was het *Regthuys* in gebruik als herberg. Dat *Regthuys* stond in Oud-Diemen. Het staat er in zekere zin nog steeds, zij het dat het in 1991 vanwege bouwvalligheid is afgebroken, maar in 1992 in oude trant is herbouwd. Een gevelsteen met de tekst '1765. Het *Regthuys*' geeft de vroegere functie van het pand aan. Het jaar 1765 duidt op het bouwjaar van het pand, op de plaats van een bouwvallig geworden voorloper. De zittingen vonden plaats in de Regtkamer, waar tijdens de zittingen geen drank geschonken mocht worden! Hier hingen de attributen van de rechterlijke macht: de roeden van de baljuw en de schout. In de Regtkamer diende een balie als afscheiding tussen de rechters en de gedaagden. Verder stonden er 25 stoelen en een leuningstoel. Die laatste was ongetwijfeld bestemd voor de voorzitter van de schepenbank, de schout en bij zware misdrijven diens superieur, de baljuw van Amstelland. Buiten stond voor het *Regthuys* een justitiepaal ten teken dat hier niet alleen lichte vergrijpen, maar ook zogenoemde lijfstraffe-

lijke, slechts door de baljuw te behandelen zaken, berecht werden. Om boeven op te bergen bevond zich naast het *Regthuys* tenslotte nog een cachot. In 1766 werd dit cachot vervangen door een gevangenhok in de kelder onder de Regtkamer.

De schepenbank

Voorzitter van de schepenbank was òf de schout òf diens superieur, de baljuw, die tevens als aanklager optrad. Zij wezen echter geen vonnis, want dat was voorbehouden aan de zeven schepenen. Die schepenen zijn tot op zekere hoogte te vergelijken met een jury in de hedendaagse Angelsaksische rechtspraak. Ze werden uit de bevolking aangewezen. Behorend tot de 'redelijcsten en vroetste knapen' (= mannen) van het dorp werden zij geacht het plaatselijk (gewoonte-)recht het best te kennen. Uit hun hoofd wel te verstaan, want lang niet al het recht stond toen al op schrift en complete wetboeken deden pas in de 19e eeuw hun intrede. De schepenen konden overigens ook verordeningen vast stellen. Rechtspraak en bestuur waren vóór de Franse revolutie (in Nederland de Bataafse omwenteling) nog niet gescheiden.

Behalve voorzitter van de schepenbank en officier van justitie, was de schout tevens verantwoordelijk voor de handhaving van orde en gezag en de opsporing van misdrijven. Hij was dus in feite óók commissaris van politie. Ook in deze functie stond hij onder het gezag van de baljuw van Amstelland, wiens ambtsgebied behalve Diemen ook Ouderkerk, Duivendrecht en Amstelveen omvatte.

Van inbraak tot moord

Wie de zittingsverslagen van de Diemense rechtbank doorneemt, komt naast allerlei civiele zaken heel wat ongerechtigheden tegen. Vechtpartijen, diefstal, inbraken, burenruzies, overtredingen van diverse regels, maar ook moord en doodslag. Zeer geruchtmakend was de zaak van de Diemense seriemoordenaar Jacob Gerritsz., die in 1723 louter "uyt geldgierigheid" was begonnen met in te breken, maar daarbij soms ook de aangetroffen bewoners gruwelijk vermoordde. Het relaas daarvan is te lezen in de bijdrage van Ellen van Meurs in dit blad. Een apart soort misdrijven waren moedwillige vernielingen aan de Diemer zeedijk, waarbij het meestal om diefstal van hout (toen de dijk nog een paaldijk was) of ander dijkmateriaal ging. Hier stonden hoge straffen op. Dergelijke zaken werden behandeld door het College van Dijkgraaf en Hoogheemraden, dat als dijkbestuur zitting hield in het Gemeenlandshuis aan de Diemerzeedijk.

De vierschaar

De rechtbank of schepenbank werd ook wel als vierschaar aangeduid. Dat dateert nog uit de tijd, dat de rechtspraak in de open lucht plaats vond en de schout met touw of koord een vierkant stuk grond afscheidde, waarbinnen de zitting diende plaats te vinden. In het middeleeuwse Diemen zal het aanwankelijk ook wel zo zijn toegegaan en zal er pas later een 'regthuis' zijn gebouwd. Maar de term 'vierschaar' bleef nog heel lang in gebruik.

Weinig gezagsdienaren

Anders dan in de stad, waar een schout over zogenaamde rakkers beschikte (de naam rakkers is afgeleid van 'rekken' of pijnigen, de middeleeuwse manier om een bekentenis af te dwingen) had een dorpschout als die van Diemen geen politieagenten tot zijn beschikking. Zonodig kon de schout echter een beroep doen op de gerechtsdienaren van zijn superieur, de baljuw van Amstelland.² Hoe groot die politiemacht was, is niet helemaal duidelijk. Ter Beek noemt een aantal van twee gerechtsdienaren. Dat is weinig gezien het gebied dat zij hadden te bewaken. En hoe snel deze gerechtsdienaren van de baljuw in noodsituaties ter plaatse konden zijn, was

natuurlijk de vraag. Voor enkele specifieke toezichtstaken telde Diemen overigens twee broodwegers, een ijker en een varkenshouwer. Daarnaast werd de schout ter zijde gestaan door een gerechtsbode, die echter meer administratieve dan echte politietaken lijkt te hebben vervuld. En verder waren schout en baljuw "afhankelijk van de medewerking van de bevolking".³ De ingezetenen hadden namelijk de plicht om door hen geconstateerde overtredingen te melden en om van een misdrijf verdachte personen staande te houden en aan te brengen bij de schout. Dit kon overigens met een aandeel in de op te leggen boete beloond worden!

Nachtwacht

Overdag kon de schout rekenen op de waakzaamheid van de ingezetenen. 's Nachts was dat natuurlijk minder goed mogelijk, terwijl dieven en vagebonden natuurlijk vooral bij donker op pad waren. Om die reden was in het begin van de 18e eeuw, toen Diemen opgeschrikt werd door een reeks brutale inbraken, een nachtwacht ingesteld.⁴ In toerbeurt dienden zes volwassen mannen als nachtwakers: twee in Diemen (het huidige Oud-Diemen, Diemen-Noord en een gedeelte van Amsterdam-Oost)⁵, twee in Diemerbrug (het huidige Diemen-Centrum en

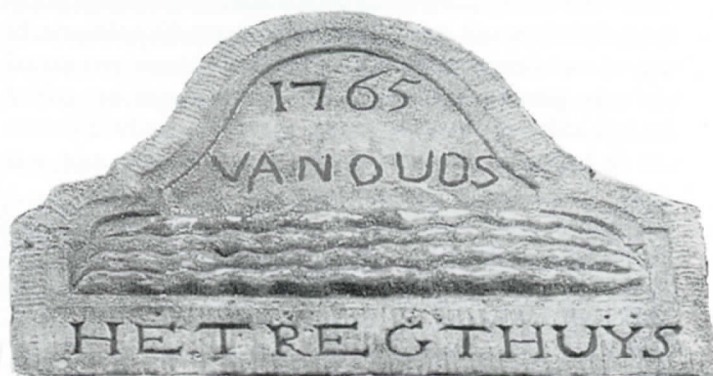
Een vreedzaam beeld van het achttiende-eeuwse Diemen. Centraal in het dorp staat de in 1807 afgebroken Mariakerk, op het huidige kerkhofje 'Gedenk te Sterven' in Oud-Diemen. De prent ademt een gemoedelijke sfeer, maar de vraag is natuurlijk of dat recht doet aan de, misschien wel iets minder idyllische, werkelijkheid (tekening archief HKD).

Diemen-Zuid) en twee in wat we nu het buitengebied noemen: Overdiemen en Stammerdijk. Zij moesten iedere nacht, tussen 7 uur 's avonds en 5 uur 's ochtends, vier keer een ronde door de Diemense buurten doen. Hun plicht was "toe te zien, of in 't oog lopende omstandigheden plaats hebben" en "of er geen vreemde personen bij de weg loopen", en als ze die tegen kwamen moesten zij hen vragen "wie en vanwaar zij lieden zijn" en "wat hun oogmerk is".⁶ "Wanneer dezulke geen voldoende berigt geven, of andersints suspect (verdacht) zijn", moesten de nachtwakers "dezelve aanhouden en in verzekerde bewaring neemen tot aan den morgen, wanneer men (dat wil zeggen de schout) nader onderzoek doen zal. Ingevalle tegenstand geboden word of overmagt plaats heeft, zullen de wags gerugt (moeten) maken en alle mogelijke hulp inroepen waar toe elk ingezetene verpligt en verantwoordelijk voor gesteld word". Tot de vaste uitrusting van de nachtwakers behoorden een klapper en/of een ratel, waarmee alarm kon worden geslagen in geval van brand of onraad. Ook maakten ze elk nachtelijk uur met de ratel of klapper het nodige lawaai om vervolgens de tijd af te roepen.⁷ Om die reden werden de nachtwakers ook wel klapperwakers of ratelwachters genoemd. In de instructie

van 1805 staat te lezen, dat ze behalve de ratel ook steeds een geweer bij zich moesten hebben.⁸ Of dat daarvoor óók het geval was, is niet duidelijk.

Burgerplicht

Elke inwoner van Diemen van 18 jaar of ouder kwam dus in aanmerking voor de nachtwacht, maar het moesten natuurlijk wel "sterke mannen" zijn, "in staat om fatigues (vermoeienissen) te door staan". De nachtwakers dienden in elke buurt zonodig een beroep te kunnen doen op een "bijwagt" of "adsistent".⁹ Uiteraard stond er een financiële vergoeding tegenover, die varieerde van 1 gulden en 15 stuivers tot 2 gulden en 2 stuivers per week. De nachtwakers stonden onder toezicht van een zestal "wagtmeesters", die door schout en schepenen voor twee jaar werden benoemd. Deze wachtmeesters werden belast met het toezicht op de nachtwakers (ver-

Het Diemense 'Regthuys', in het huidige Oud-Diemen (Ouddiemerlaan 158), waar sinds de middeleeuwen recht werd gesproken. Het was een herberg waar schout en schepenen een kamer huurden voor de rechtszittingen. In de muur een gevelsteen met de tekst "1765 vanouds Het Regthuys". Die gevelsteen is bij de herbouw in 1992 opnieuw ingemetseld, maar het later toegevoegde woord "vanouds" is toen jammer genoeg verwijderd. Die toevoeging was mogelijk een protest van de toenmalige herbergier tegen de verplaatsing van de rechtszittingen naar Diemerbrug aan het einde van de achttiende eeuw. Voordat het 'Regthuys' een bestemming als woonhuis kreeg, werd het ingericht als boerderij (foto's archief HKD).

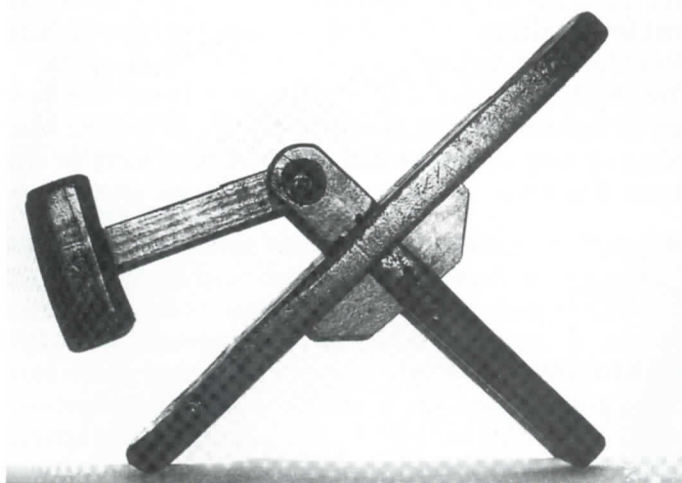
zuim werd met een geldboete bestraft). Ook waren ze verantwoordelijk voor het onderhoud van wachthuisjes, lantaarns en dergelijke, alsmede met de financiële administratie en de inning van het door alle huishoudens te betalen wachtgeld (in de instructie van 1805 lijkt de daadwerkelijke inning een taak van de nachtwakers zelf te zijn).

Onderzoek naar criminaliteit

Of de instelling van de nachtwacht het "steelen, huigsbreken en andere schelmstukken" heeft kunnen doen verminderen, is moeilijk te zeggen. Wie vandaag de dag in het *Noord-Hollands Archief* te Haarlem de rechtbankverslagen in het oud-rechterlijk archief van Diemen doorneemt, kan wellicht dezelfde ervaring krijgen als bij het lezen van een hedendaagse krant: de misdaad wordt als het ware uitvergroot, want je krijgt vooral te lezen wat er verkeerd ging. Om een goed beeld te krijgen over de werkelijke criminaliteit in de 17e en de 18e eeuw zou je alle diefstallen, vechtpartijen en moordzaken moeten gaan tellen en vervolgens hun gemiddelde frequentie gaan uitrekenen. Een dergelijk onderzoek viel niet in het bestek van dit artikel. Zoals we ook de achtergronden van de toenmalige criminaliteit niet nader hebben onderzocht. Maar hopelijk dient zich binnenkort iemand aan, die dit soort zaken eens nauwkeurig gaat uitzoeken. Wellicht dat we dan toch beschaamd moeten vaststellen, dat de criminaliteit in onze tijd omvangrijker is.

Behalve in het Diemense rechthuis werd ook recht gesproken in het 'Gemeenlandshuis' aan de Diemerzeedijk, maar alleen wanneer de dijk in het geding was. Geschillen over onder andere de dijkbelasting, maar ook strafzaken tegen mensen, die vernielingen aan de dijk hadden aangebracht, dienden hier voor het college van Dijkgraaf en Hoogheemraden. Tot in het begin van de negentiende eeuw was dit college, naast zijn bestuurlijke taken, ook met rechtsmacht bekleed. Op de foto de achterzijde van het gebouw na de restauratie van 1974 (foto archief HKD).

Klapper en ratel behoorden tot de vaste uitrusting van de nachtwakers.

Noten

1. Haag 1999, p. 2-4
2. Beek 1957, p. 102; Schoen 1987, p. 77
3. Schoen 1987, p. 77
4. Ibidem
5. In het verleden aangeduid als de buurten Buitenkerk en Outersdorp
6. Oud Archief Diemen (1584-1812), inv. nr. 218
7. Riet 1995, p. 17
8. Oud Archief Diemen (1584-1812), inv. nr. 218
9. Idem, inv. nr. 215

Literatuur

- Beek, P.J. ter: *Historie van Diemen*, Amsterdam 1957.
- Haag, Jaap: *Het Regthuys in Oud-Diemen; de rechtbank, de bestuurszetel en de notarisstoel in één kamer*, in: *Historische Kring Diemen*, jrg. 9, nr. 2, 1999, p. 2-8.
- Riet, Frank van: *'t Uwen Dienst; de geschiedenis van de politie in Nederland vanaf de Middeleeuwen tot aan de Tweede Wereldoorlog*, Schiedam 1995.
- Schoen, R.P.: *Diemen vanaf de Middeleeuwen tot 1815*, in: Jan Mulder, Hanna Blok & Karin van Reenen (red.): *Diemen buyten Amsterdam*, 1987, p. 66-127.

EEN GRUWELIJKE MOORDZAAK UIT 1728

Ellen van Meurs

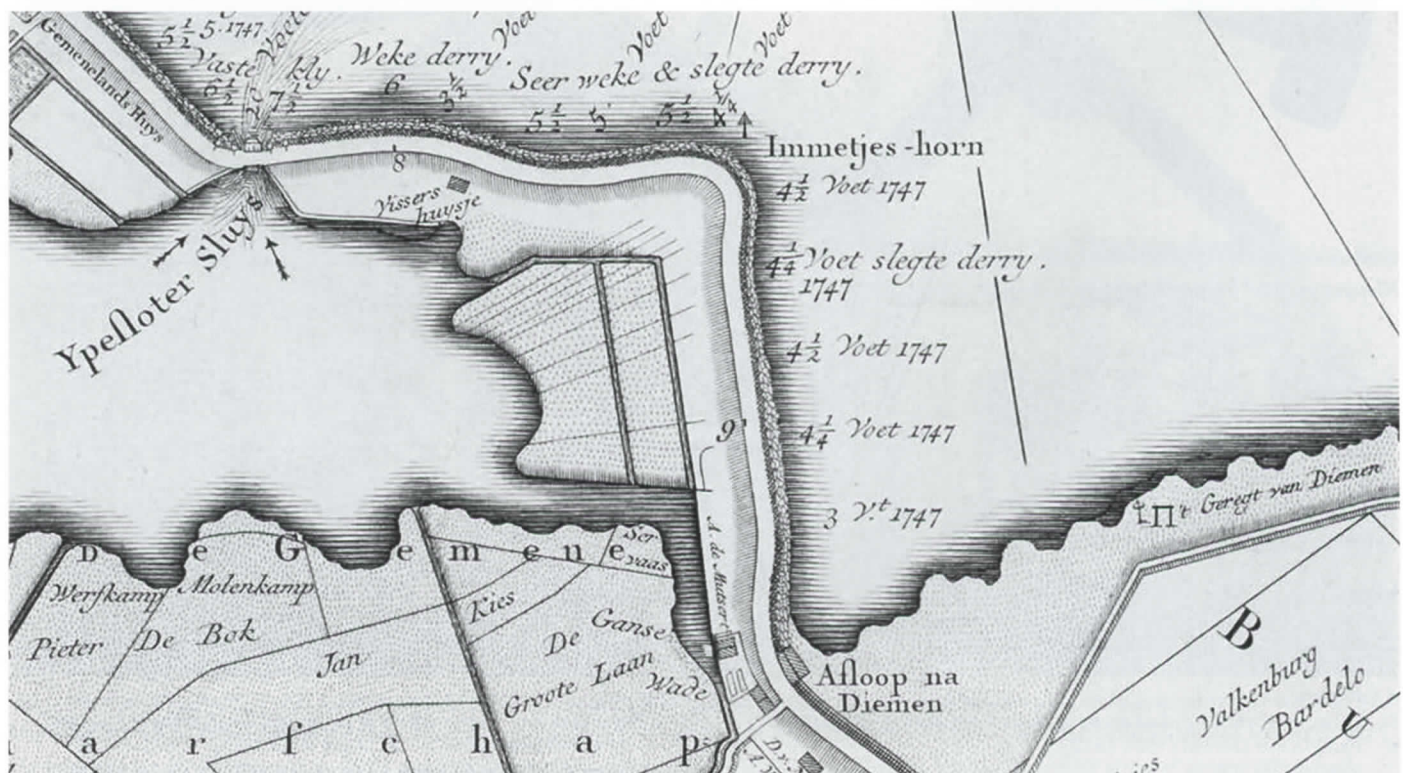
Op een kaart van Gerrit Drogenham uit circa 1700 staat langs de kustlijn, bij de Afloop van Diemen in de Diemer Buitendijkse Polder, een galg afgebeeld met daarbij tekst: "t Geregt van Diemen".¹ De waterschapskaart van Jan Wandelaar uit 1734 toont naast de galg ook een rad op een paal. Net als bij het galgenveld *Volewijck* in Amsterdam-Noord was hier blijkbaar een plaats waar ter dood gebrachte misdadigers naartoe werden gebracht om buiten de dorpskern, ten prooi aan vogels, te worden tentoongesteld. Voor langsvarende schepen was dit een signaal dat hier in Diemen het recht gehandhaafd werd.

Nu is de vraag natuurlijk of hier regelmatig gebruik van is gemaakt. Onderzoek in archieven, voor zover bewaard, leverde slechts één geval op, de al eerder beschreven zaak Jacob Gerritsz.² Hij werd op 15 april 1728 voor het voormalige *Regthuys* in Oud-Diemen op wrede wijze gedood en vervolgens naar het galgenveld bij de Diemer Afloop gebracht. De baljuw, Jacob van der Dussen, had in deze zaak geen andere keus, want Gerritsz. bekende alles.

Het verhoor

Jacob Gerritsz. was rond de veertig jaar en afkomstig uit Weesp. Hij woonde aan de westzijde van wat nu de Ouddiemerlaan heet. In de nacht van twee op drie april van het jaar 1728 was hij met een bijl naar het huis van Jan Jansz. Kleyn (in de wandeling "Kuyperje" genaamd) gegaan, die woonde aan het Weesper jaagpad. Gerritsz. moest hem nog 700 gulden terugbetalen en had er vier dagen over nagedacht om Kleyn te vermoorden. De baljuw vroeg dit laatste blijkbaar om te horen of hij het met voorbedachte rade gedaan had of niet.

Met een bijl brak hij de koebrug open en trof daar de broer van Jan Jansz. Kleyn en zijn neef Gerret, een jongen nog, slapend aan. Met meerdere bijlslagen op hun hoofd werden zij vermoord. Bovendien sneed hij bij de neef de keel door. Daarna hakte hij met zijn bijl de deur van de slaapkamer van Jan Jansz. Kleyn open. Die werd wakker en verweerde zich met een houwertje. Het mocht niet baten. Meerdere wonden aan zijn hoofd, toegebracht door de bijl van Gerritsz., benamen hem het leven. Hier vroeg de baljuw "wat rede hij gevange (bezeten) heeft gehadt om soo een goede vrindt op soo ein goddelose wijs heeft omgebragt". "Om het geld", luidde het antwoord. In het huis lag ook nog de dienstmeid te slapen. Zij was door het lawaai wakker geworden, en zij was bezig haar rok aan te trekken toen zij getroffen werd door drie bijlslagen op haar hoofd, zodanig dat haar hersenen door haar haren hingen. Toen hij de bewoners had vermoord, pakte hij een ijzeren bout uit de bedstede aan het hoofdeinde onder de kussens waar Kleyn op sliep en opende daarmee de kist van Kleyn en zijn broer. Kleyn was "een man van den hemel wel gesegent" en

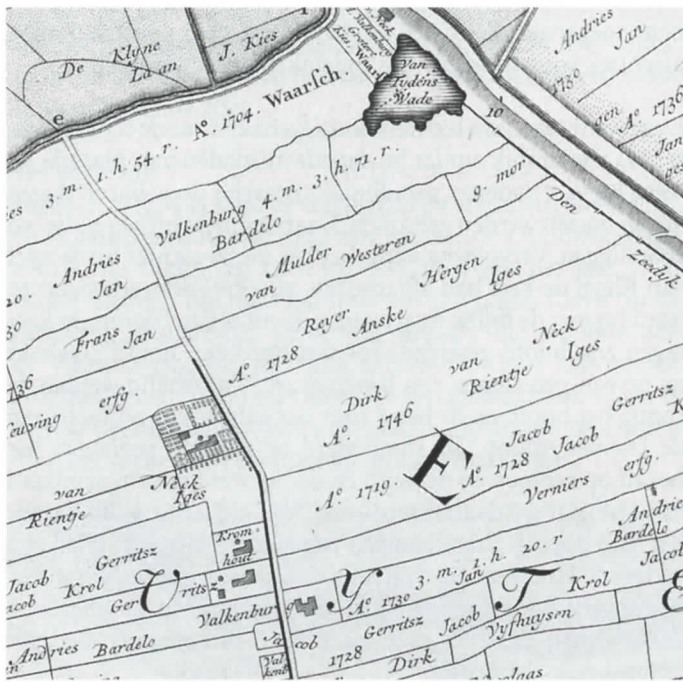

"t Geregt van Diemen" staat rechts aangegeven op de "Kaarte van alle de dijkplichtige en eenige waalplichtige landen behorende onder het hoogheemraadschap van den Zeeburg en Diemerdijk" van Jan Wandelaar uit 1734, uitgave 1749 (archief Hoogheemraadschap Amstel, Gooi en Vecht, Amsterdam).

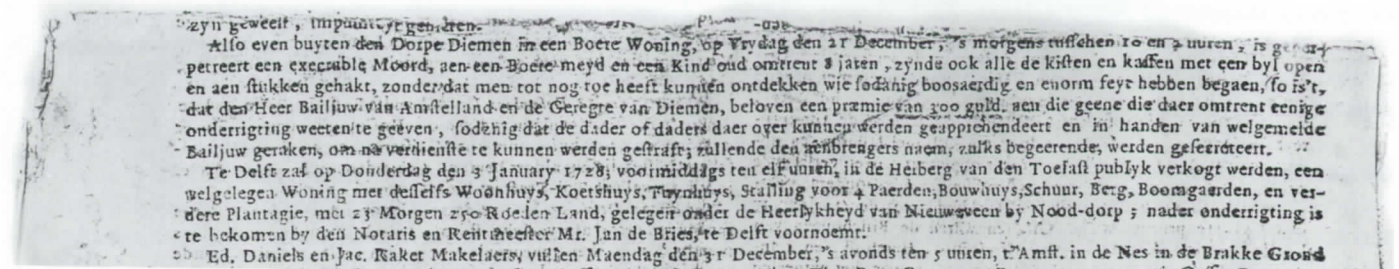
de wanden: een "orlogie" (uurwerk), aardewerk, tin en koper. Hij had 21 koeien, een "schazie", twee vaarzen, boerengereedschap en een "bruyker land" (gepachte grond).

Op de kaart uit 1734 staat bij zijn percelen het jaartal 1728. Dit geeft het jaar van de laatste transportakte weer.⁴ Helaas zijn uit dit jaar geen gegevens bewaard gebleven in de archieven, maar het zou natuurlijk kunnen dat zijn achtergebleven gezinsleden zijn boerenbedrijfje hebben voortgezet, na betaling van de kosten van justitie.

Met de bekentenis van Jacob Gerritsz., dat hij twee jaar geleden bij zijn buurman Dirk van Neck de dienstmeid en het meisje had vermoord, was deze misdaad nu ook opgelost. De baljuw was erop gebrand geweest dat de moordenaar "van een sodanig boosaerdig en enorm feyt" gevonden zou worden, want hij had een beloning van 200 gulden uitgelooft voor de tipgever met daarbovenop 100 gulden uit eigen zak. Gerritsz. was wel een van de verdachten geweest in deze zaak maar, omdat hij

Detail uit "Kaarte van alle de dijkplichtige en eenige waalplichtige landen behorende onder het hoogheemraadschap van den Zeeburg en Diemerdijk" van Jan Wandelaar uit 1734, uitgave 1749. De woonhuizen en erven van Dirk van Neck en Jacob Gerritsz. staan hierop aangegeven. Op het terrein van Dirk van Neck stond naderhand de in 1981 afgebroken boerderij van de familie Struik aan de Ouddiemerlaan (archief Hoogheemraadschap Amstel, Gooi en Vecht, Amsterdam).

Deel uit de Amsterdamse Courant van 25 december 1725 waarin opgeroepen wordt om, desnoods anoniem, inlichtingen te verstrekken omtrent de dader(s) van de moorden bij Dirk van Neck (coll. Noord-Hollands Archief, Haarlem, inventarisnummer 2627).

Het doodvonnis kwam in de Middeleeuwen veel voor, waarbij het er zeer gruwelijk aan toe ging. Pas vanaf het midden van de zestiende eeuw verminderde dit en werden meer vrijheidsstraffen toegepast. Samenhangend met de verlichting (het modern gedachtegoed dat in de loop van de achttiende eeuw brede aanhang verwierf) ontstond er een beweging om de doodstraf te beperken of af te schaffen.

Tot in het begin van de negentiende eeuw stond op de meest uiteenlopende misdrijven de doodstraf. Tot de dood veroordeelde edellieden en officieren werden meestal onthoofd, de gewone man werd opgehangen. Vrouwen werden aan een paal gewurgd. Heksen en ketters kwamen op de brandstapel. Valse munters werden in een ketel gloeiende olie gegooid.

In 1811 werd de Franse Code Pénal (wetboek van strafrecht) ingevoerd. Deze kende slechts onthoofding door middel van de guillotine. In 1813 werd daarom bij Koninklijk Besluit bepaald dat de doodstraf door strop of zwaard zou worden voltrokken. In de praktijk was dit de strop. Er werd echter steeds vaker gratie verleend. In 1860 vond te Maastricht de laatste terechtstelling plaats, te weten die van Johannes Nathan, wegens moord op zijn schoonmoeder. In 1870 werd de doodstraf afgeschaft.⁵

behalve de zilveren knopen niets buit had kunnen maken, werd hij wegens gebrek aan bewijs, niet veroordeeld.

De dienstmeid van Claas de Vries, Hendrikje genaamd, had echter door het raam gezien dat Gerritsz. uit de achterdeur van Dirk van Neck was gekomen, maar had uit vrees niets tegen de schout durven zeggen. Later verhuisde ze naar Maartensdijk, waarvandaan ze met spoed werd opgehaald toen bleek dat ze een belangrijke getuige was. De schout betreurde deze verlate getuigenis want de moorden bij Kleyn hadden dus eigenlijk voorkomen kunnen worden. Uiteindelijk heeft Van Neck er blijkbaar voor gezorgd dat de waarheid aan het licht kwam want hij kreeg de 300 gulden, hoewel justitie eigenlijk vond dat hij er geen recht op had omdat Gerritsz. de twee moordzaken in één verhoor bekende.

Straffen bij het Hoogheemraadschap van Zeeburg en Diemerzeedijk

De hoogheemraden hadden de bevoegdheid tot het uitoefenen van de hoge jurisdictie, het toepassen van lijfstraffen, bij het moedwillig beschadigen van de Zeedijk.⁶ Zij maakten echter geen gebruik van het Regthuys en galgenveld in Diemen maar lieten een schavot bouwen op de Zeedijk voor het Gemeenlandshuis, dat toen behoorde tot Diemens grondgebied.⁷

Door middel van "bekentmakingen" en keuren werd gewaarshuwd voor de gevolgen van het wegnemen van hout en ijzer van de dijk en het stelen van gereedschap van werklui

Het lijk van een terechtgestelde moordenares dat op het Amsterdamse galgenveld 'Volewijk' werd tentoongesteld. Het moordwapen (een bijl) hangt naast haar hoofd (tekening 1664, Rembrandt, coll. the Metropolitan Museum of Art, New York).

die de dijk onderhielden, zelfs zodanig dat zij "gekwetst" werden. Ook waren er "quaadaardige en baatsugtige mensen (die) sig niet ontsien de voorgrond van de dijk rauw en los te maken". De dijkgraaf van Zeeburg, Diemerzeedijk en Amstelland was de al bekende baljuw Jacob van der Dussen en hij waarschuwde dat "dese sodanige booswigten anderen ten exempel werden gestraft". Hij loofde een premie uit van 100 gulden voor de aanbrengrer. In latere jaren werd dit gewijzigd in 50 gulden voor de dijkgraaf en 50 voor de aanbrengrer.⁸

In één geval, dat tegenwoordig hooguit als vandalisme bestempeld zou worden, liep de toorn van de dijkgraaf zo hoog op dat hij de doodstraf eiste. Op 17 maart 1736 werden in de boeijen (gevangenis) van Amsterdam drie mannen verhoord die ijzeren bouten uit het bolwerk van de palendijk hadden gestolen. De irritatie van de baljuw werd misschien veroorzaakt doordat de dijk in 1735 al ernstig verzwakt was geraakt door de paalworm. In 1737 zouden de palen vervangen worden door keistenen.⁹

Op 25 februari 1736 waren Jan Janssen, zijn broer Marcelis Janssen en Steven Aris van den Akker door het tolhek bij de Vinkenbrug gegaan en hadden, staande in het rietland van de Diemerzeedijk, onder de ban van Muiden, de ijzeren bouten weggenomen. Een deel verstoppen ze in een huisje en de rest verkochten ze aan de waard van bierhuis 't Swaantje

in de Tuynstraat (Jordaan, Amsterdam). Onderweg, bij de Muiderpoort gekomen, vroeg een soldaat wat ze zo vroeg op straat deden en wat er in die zakken zat. "Stijve (bevroren) paling" vertelden ze die. De volgende dag haalden Jan Janssen en Van den Akker met een ijsslede de overige (loodzware) bouten uit het huisje. Jan Janssen zakte op het Nieuwe Diep echter door het ijs waarop Van den Akker, met behulp van andere mensen, enige bouten op de Diemerzeedijk nog tegen een hek bij een huis kon zetten. Blijkbaar maakte dit toch een verdachte indruk want ene Lambert sprong in het water, haalde Van den Akker eruit en nam hem hier gevangen. Ook Jan Janssen werd gepakt.

Van den Akker werd twee keer verhoord, maar bleef ontkennen en gaf Marcelis Janssen de schuld. Daar wist de baljuw wel raad mee. Hij werd, met toestemming van de schepenen, ontkleed, tegen een paal gezet en geslagen. Bij het volgende verhoor bekende hij de juiste toedracht, ook omdat Jan Janssen inmiddels wel de waarheid had verteld.

De dijkgraaf eiste dat beide mannen op het schavot voor het "Gemene Landhuis met de koorde (galg) worde gestraft dat er dood na volgt". De hoogheemraden vonden deze straf kenmerklijk te zwaar, want zij verzochten zijn weledele "een andere eis sal gelieven te doen".

Van den Akker werd veroordeeld tot het tentoongesteld worden op het schavot met een strop om zijn hals, "strengelijk" te worden geseld met de gestolen bouten boven zijn hoofd, gebrandmerkt te worden, tot eeuwige verbanning uit Holland en West-Friesland en tot het betalen van de kosten van justitie. Jan Janssen kreeg dezelfde straf en beide vonnissen werden op 27 april 1736 voltrokken.

Een ander geval betrof Klaas Hendriksz uit Ankeveen, ook wel "Klaas met zijn bekje" genaamd. Hij werd op 10 april 1741 in de boeijen van Amsterdam verhoord, nadat hij door de schout gevangen was genomen omdat hij met het bootje van zijn slaapbaas aan de Overdiemerweg naar Akkerswade was gevaren om daar zes planken van het paalwerk af te hakken. Al eerder had hij bij de zeedijk bij Diemerdam twee stukken hout met zijn handen afgebroken. Hij wou dit hout gebruiken als brandhout bij zijn slaapbaas zodat hij een dubbeltje korting zou krijgen.

De dijkgraaf eiste een "strengelijke" geseling op het schavot voor het Gemeenlandshuis, verbanning voor zes jaar uit Holland en West-Friesland en betaling van de kosten van justitie.

Het galgenveld 'Volewijk' te Amsterdam-Noord in circa 1795 (tekening Gerrit Lamberts, coll. Gemeente Archief Amsterdam).

tie. Dit vonnis werd toegewezen door de hoogheemraden en op 15 april 1741 afgelezen vanaf de pui van het Gemeenlandshuis en daarna voltrokken. De kosten van justitie vielen niet terug te vorderen.

Het Regthuys en de geselpaal

Wat zich verder heeft afgespeeld in en voor het Regthuys en op het galgenveld in Diemen laat zich raden.¹⁰

De bestraffing van eenvoudige misdrijven, de civiele jurisdictie, werd gekenmerkt door pragmatisme. De dader kreeg een geldboete waarbij de verdeling als volgt kon zijn: een derde voor de baljuw of schout, een derde voor de aanbrengrer en een derde voor de armen. Bij niet betalen werd de boete verdubbeld.

Als er strenger gestraft moest worden, kwam de baljuw eraan te pas en werd de hoge jurisdictie uitgeoefend. Hierbij hoorden lijfstraffen en verbanning. Er was nog een verschil tussen binnenskamers en buiten, publiekelijk, geselen. Dit laatste was een zwaardere straf. De kosten van justitie, waaronder het verblijf in de gevangenis, werden verhaald op de dader.¹¹

In 1791 stond de justitiepaal in ieder geval nog voor het *Regthuys*. In de volksmond werd hij "gaezelpaal" genoemd, zo blijkt uit een verklaring van Pieter de Boer, kastelein van het *Regthuys*, voor de baljuw.

In de vroege morgen van 12 juli 1791 vond het volk (personeel) van Pieter de Boer toen zij terugkwamen van het melken om vier uur 's ochtends een houten grenadier vastgebonden aan de geselpaal. Daarbij was het wagentouw van Harmanus Meyerse gebruikt die in de voormalige boerderij *Vredehof* woonde. De pop was weggenomen uit de tuin van de weduwe de Mutsert, die daar vlakbij gelegen was.

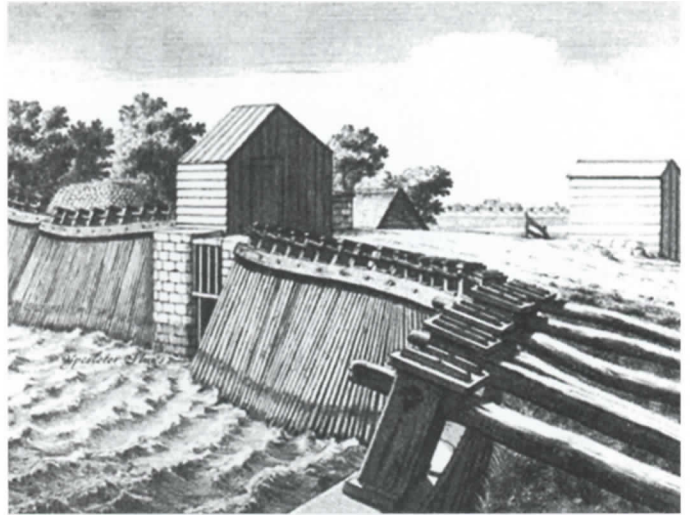
Dat deze bespotting van de justitiepaal hoog opgenomen werd, blijkt wel uit het feit dat deze zaak voor de baljuw kwam, de superieur van de schout.¹²

In 1798 werd er nog een schavot gebouwd voor Annetje Keers. Zij moest voor een helaas onvermelde misdaad voor de baljuw verschijnen.¹³

Twaalf jaar later, in 1810, werd Nederland bij Frankrijk ingelijfd en werden bestuur en rechtspraak gescheiden. Daarmee verdween de hoge rechtspraak uit Diemen.¹⁴

De plaats waar ongeveer 't Geregt van Diemen zich bevonden moet hebben. De kustlijn kan in de loop der tijd natuurlijk veranderd zijn. De plek bevond zich direct langs de kust, in het buitendijkse land van de Diemerzeedijk. Nu te bereiken door de Nesciobrug over te gaan, bij villa 'Zomerlust' rechts aanhouden en de kustlijn volgen. In de verte is IJburg te zien (foto 2007, Ellen van Meurs).

Op diefstal van bouw materiaal uit de Diemerzeedijk stonden zware straffen. Deze konden variëren van lijfstraffen tot de doodstraf (gravure 1703, N. Listingh, archief Hoogheemraadschap Amstel, Gooi en Vecht, Amsterdam).

Noten

1. "Afbelding van de wijdvermaarde en beroemde koopstad Amsteldam met d'omleggende landen". De kaart is "gemeten en getekent door Gerrit Drogenham, landmeter, in 't koper gebragt door Daniël Stopendaal en uitgegeven door Nicolaas Visser met octroy van d'Ed. Hoogmog. Heeren Staten General der vereenigde Nederlanden". De kaart is niet gedateerd, maar moet rond 1700 zijn uitgegeven.
2. Noord-Hollands Archief te Haarlem, oud-rechterlijk archief Diemen, inv. nr. 2627; Haag 1991, p. 10-11.
3. Carasso-Kok 2004, p. 400.
4. Informatie van Jan Blom, archivaris Hoogheemraadschap Amstel, Gooi en Vecht (AGV).
5. Gipman 1994, p. 4-7.
6. Haag 2001, p. 9.
7. AGV, archief Zeeburg en Diemerzeedijk, inv. nr. 776.
8. AGV, ibidem, inv. nr. 97.
9. Haag 2001, p. 11.
10. Informatie ontleend uit: Gemeente Archief Diemen (GAD), inv. nr. 13-16, 95 en 96, Gemeente Archief Amsterdam, toegangsnr. 5028 en 5056, Noord-Hollands Archief te Haarlem, oud-rechterlijk archief Diemen, inv. nr. 2626. Mogelijk zijn er in het Nationaal Archief te Den Haag in stukken van de grafelijkheids-rekeningkamer (rekeningen schout), nog gegevens te vinden over de kosten van het oprichten van een schavot en galg.
11. GAD, inv. nr. 13.
12. Noord-Hollands Archief te Haarlem, oud-rechterlijk archief Diemen, inv. nr. 2626, p. 134.
13. Beek 1957, p. 169.
14. Schoen 1987, p. 70 en 76.

Met dank aan Jan Blom, archivaris Hoogheemraadschap Amstel, Gooi en Vecht te Amsterdam, en Hans de Waardt te Diemen voor hun informatie.

Literatuur

- Beek, P.J. ter: *Historie van Diemen*, Amsterdam 1957.
- Carasso-Kok, M. (red.): *Geschiedenis van Amsterdam; centrum van de wereld 1578-1650*, II-1, Amsterdam 2004.
- Gipman, S.P.A.: *Doodstraf*, Lelystad 1994.
- Haag, Jaap: *Rechtspraak in Diemen; de zaak Gerritsz. (1728)*, in: *Historische Kring Diemen*, jrg. 1, nr. 2, 1991, p. 10-11.
- Haag, J.: *De Diemerzeedijk en zijn hoogheemraden; aarde, palen en keien*, in: *Historische Kring Diemen*, jrg. 11, nr. 2, 2001, p. 6-12.
- Schoen, R. P.: *Diemen vanaf de middeleeuwen tot 1815*, in: Jan Mulder, Hanna Blok & Karin van Reenen (red.): *Diemen buyten Amsterdam*, Diemen 1987, p. 66-127.

DE HEILIGE HERMANDAD IN DIEMEN

Henk Teiwes

Het is de lezer genoegzaam bekend, dat in onze streken al sinds mensenheugenis het beroep van veldwachter werd uitgeoefend. Ook in Diemen, vroeger bekend als Diemerbrug, was dit het geval. In het eerste gedeelte van dit artikel wordt aan de hand van de bestaande bronnen een overzicht gegeven van de veldwachters en hun werk in Diemen. In het tweede deel wordt vooral dieper ingegaan op de persoon van veldwachter 'Bobby' Grijseels die van 1922 tot 1935 een bekende figuur was in de Diemense gemeenschap.

Luide stem

Al in 1763 werd de eerste gerechtsbode (veldwachter) in Diemen vermeld. Deze gerechtsdienaar handhaafde niet alleen de openbare orde, maar deed tevens dienst als bode en doodgraver. Hij was een soort 'Manusje van alles', die blijkbaar geschikt werd geacht om allerlei klusjes uit te voeren. Zo behoorden tot zijn werkzaamheden onder meer het rondbrengen van briefjes, het aanplakken van reglementen, het "oproepen tot de wapenhandel" (het controleren van het bezit van wapens) en het innen van geldheffingen en dorpslasten. In 1796 kreeg hij zelfs opgedragen om de leverantie van brood aan de Franse troepen te organiseren.

Tot zijn taak behoorde ook het luiden van de klok bij het bekendmaken van een of ander besluit of van een verkoping. De bode, c.q. veldwachter, moest dan met luide stem plaatselijke verordeningen voorlezen. Dat gebeurde in Diemerbrug voor de herberg *De Reiger* aan de ophaalbrug. Na het voorlezen liep hij naar de klok of bel, die voor de herberg stond en klepte dan driemaal met de bengel. Vervolgens begaf hij zich naar

het aanplakbord, dat zich naast de grote weg tegenover de herberg *Huis ter Rust* bevond. Hier plakte hij de verordeningen dan op, zodat iedere inwoner op de hoogte werd gesteld van het nieuws.

Schamel salaris

In 1815 waren er in Diemen twee veldwachters. Voor hun diensten ontvingen zij in die tijd een schamel salaris. Tot de eeuwwisseling bedroeg hun salaris slechts 425 gulden per jaar. Na die tijd ging het loon flink omhoog, zodat deze gerechtsdienaars tot de beter betaalde ambtenaren gingen behoren. In 1922 kreeg de bode, annex veldwachter, een traktement van 250 gulden per jaar voor de bodewerkzaamheden en 1875 gulden per jaar voor zijn inzet als veldwachter. Deze salariëring bleef gehandhaafd tot 1930. Daarna werd het salaris verhoogd tot 2025 gulden. Als gevolg van de beurskrach in 1929 met de daarop volgende crisisjaren werd zijn inkomen verlaagd naar 1950 gulden per jaar. Alleen op de bodebeloning werd niet gekort; deze bleef gehandhaafd op 250 gulden per jaar. Het

Gemeenteveldwachter J. Kloosterman en rijksveldwachter A.H. van der Wee op patrouille in de Ouddiemerlaan ter hoogte van de 'School met den Bijbel' (thans het Wijkcentrum Diemen-Centrum 'De Schakel' (prentbriefkaart ca. 1922, uitgave A.H. de Wild, Diemen, coll. HKD).

Van 1845 tot 1919 stond er voor de voormalige schuilkerk 'De Hoop' aan de rooilijn van de Hartveldseweg het arrestantenlokaal van de nachtwacht. Op de voorgrond zien we rijksveldwachter A. Sparreboom (prentbriefkaart ca. 1907, uitgave J.M. Schalekamp, Buiksloot).

duurde echter tot 1935, voordat deze beloning werd verhoogd naar 650 gulden per jaar. Waaraan dit te danken was, is helaas niet bekend.

Vakantiedagen

In het *Bloemendaalsstelsel*, dat omstreeks 1930 het licht zag, werd vastgelegd dat de werktijden van een ambtenaar acht uur per dag tot een maximum van 48 uur per week mochten zijn. Een veldwachter had twaalf dienstdagen vakantie per jaar. Deze dagen mochten ook worden opgenomen in gedeeltes, maar nooit een kortere periode dan een halve dag. Als het dienstbelang er om vroeg, kon de vakantieaanvraag worden ingetrokken. Wel stond daar een vergoeding tegenover.

'Bobby' Grijseels

In juli 1922 werd een zekere Josephus Jacobus Arnoldus Marie Grijseels als veldwachter in Diemen benoemd. Hij was op 26 mei 1895 in de Abcoude Proosdij geboren. Hij had carrière gemaakt bij de *Koninklijke Marechaussee* te Almelo en had een uitstekende staat van dienst. Door toedoen van de gemeente kwam hij aan de Prins Hendrikkade 17 in Diemen te wonen. Dankzij zijn indrukwekkende postuur zou hij een van de markantste veldwachters van Diemen worden. Zijn uitstraling verleende hem een enorm gezag. Daarbij was hij niet voor een kleintje vervaard. Grijseels (in de volksmond 'Dikke Bobby' genoemd, ontleend aan de Engelse agenten) had een geweldig luide stem waarmee hij overtredders de wacht aanzegde. Als hij

aan de Hartveldseweg op de kruising met de Ouddiemerlaan het verkeer regelde, behoefde men het niet te proberen door te lopen, verder te fietsen of met de auto door te rijden, want dan waren 'de rapen behoorlijk gaar'. Er gaan echter geruchten, dat hij niet geheel opgewassen was tegen de jonge seizoenarbeiders uit Friesland en Drenthe, die in de zomermaanden bij de boeren in Diemen kwamen hooien. Deze sterke kerels dronken in het weekeinde gaarne een biertje. Dit had tot gevolg, dat er door verschillenden te diep in het glas werd gekeken, met alle gevolgen van dien en 'Bobby' aan hen zijn handen vol had.

Browning pistool

Aan zijn linkerkant hing de sabel, blinkend gepoetst aan zijn zwart lederen koppelriem. Zijn bewapening bestond uit een semiautomatisch *Browning (FN)* pistool, kaliber 9 mm, ook wel aangeduid als M.25 (model 1922). Alleen al deze attributen gaven hem het uiterlijk van een persoon waarmee niet te spotten viel. Niemand kon om hem heen. Zonder pardon bracht Grijseels dronken mannen naar het cachot bij het gemeentehuis aan de Hartveldseweg, waar zij hun roes konden uitslapen. Later was dat cachot gevestigd aan de Burgemeester Bickerstraat (in de huidige situatie ongeveer ter hoogte van huisnummer 16). Deze kleine politiecel blonk niet uit van luxe. Slechts een krib met een strozak en een emmer voor de natuurlijke behoeften waren het enige meubilair in dit onderkomen. Hij was een rechtschapen man, vermoedelijk door zijn rotsvaste geloof in de rooms-katholieke leer.

Belastingplaatje

Grijseels hield zich strikt aan de wet en regels. Zo schroomde hij niet iemand op de bon te slingeren als deze niet het gehate rijwielbelastingplaatje op zijn fiets had gemonteerd. Daar deze belastingplaatjes vaak door onverlaten van een fiets werden gestolen (zo'n plaatje kostte in het begin van de jaren dertig eerst f 3,00, naderhand verlaagd naar f 2,50), kon men het ook door middel van een lederen etuutje aan de jas bevestigen. Dit was echter voor de wet niet toegestaan. Het moest vooraan aan de verticale stang van het frame van het rijwiel zijn gemonteerd. Aan deze verordening hield 'Bobby' zich dan ook strikt.

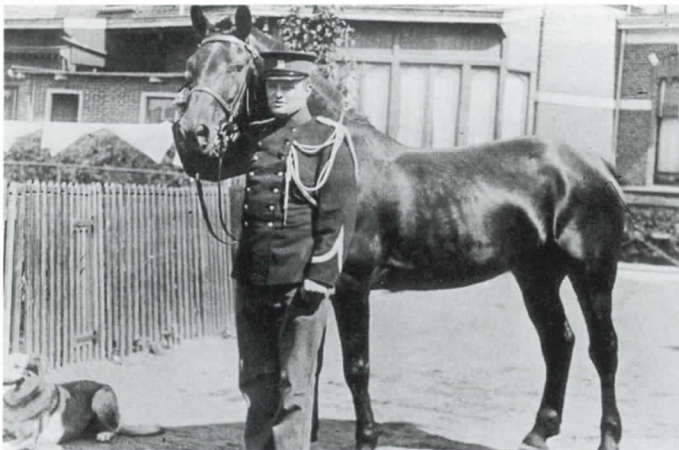
Het eerste Diemense raadhuis aan de Hartveldseweg, waar ook vele jaren de politie een onderkomen vond, werd gebouwd in 1880. In de kelder aan de achterzijde bevond zich het cachot. Tijdens de fraaie restauratie van het raadhuis door makelaar Carel Kaskens zijn de getraliede celramen bewaard gebleven. Hierbij merkt de heer Kaskens op: "Oorspronkelijk dienden de tralies om boeven binnen te houden, nu om ze buiten te sluiten." (links: prentbriefkaart ca. 1914, uitgave Jos Nuss & Co., Haarlem; rechts: foto 2007, Wiard Krook).

Toelage vermindering

Op 10 april 1932 schrijft Grijseels een brief naar het college van B&W van Diemen, waarin hij aangeeft dat hij niet akkoord kan gaan met het door de Raad goedgekeurde besluit van 22 december 1931. Daarin wordt vermeld dat zijn jaarlijkse toelage voor zijn rijwiel van 50 gulden zal worden verminderd naar 25 gulden per jaar. Hij stelt dat dit rijwiel zijn eigendom is en dus niet behoort aan de gemeenschap. Van het bedrag van 25 gulden moet hij deze fiets in goede conditie houden en daarbij ook nog eens sparen voor een nieuwe. Hij is over het besluit zo verontwaardigd, dat hij in zijn brief te kennen geeft, dat hij gedurende acht jaar een bedrag van 50 gulden per jaar heeft mogen ontvangen, maar dat het onmogelijk is voor 25 gulden per jaar een fiets te onderhouden en te vernieuwen. Indien dit besluit zal worden doorgevoerd, zo geeft hij te kennen, kan hij voor een goede uitoefening van de politiediensten niet instaan. Helaas is het niet bekend wat het antwoord is geweest van het college.

Tweede veldwachter

De taken voor een veldwachter waren omstreeks 1930 blijkbaar zo omvangrijk dat het college van B&W besloot om een tweede koddebeier aan te trekken. De collega van 'Bobby' Grijseels zou B. Gerritse worden, een agent van politie, tevens onbezoldigd rijksveldwachter. Gerritse was afkomstig van de marechaus-

Voordat Gerritse als veldwachter te Diemen werd aangesteld diende hij bij het Corps Marechaussee afdeling Watergraafsmeer (foto ca. 1928, coll. HKD).

see, afdeling Watergraafsmeer, die in de Jennerstraat gevestigd was. Hij had daar gediend als marechaussee te paard. Gerritse had de gehele opleiding voor wachtmeester voltooid en "was een politieman van behoorlijke ontwikkeling en voldoende bekwaam". Deze formulering staat in een schrijven van de burgemeester van Diemen d.d. 18 juli 1932, aan de commissaris der Koningin in de provincie Noord-Holland. Dit schrijven was bedoeld voor een eventuele benoeming van Gerritse als gemeenteveldwachter. Zou hij worden benoemd, dan zou hij als agent van politie worden ontslagen.

Vrij vervoer

Op 25 juli 1932 krijgt de burgemeester reeds antwoord op dit schrijven. Hierin staat vermeld dat de gevraagde benoeming van Gerritse tot gemeenteveldwachter niet kon worden bekrachtigd, zolang een bepaalde verordening niet door de

Veldwachter B. Gerritse regelt het drukke verkeer op de kruising van de Hartveldseweg/Muiderstraatweg en de Ouddiemerlaan nabij de Diemerbrug (foto ca. 1934, coll. HKD).

Kroon was goedgekeurd. Kort daarop kon Gerritse blijkbaar toch worden benoemd tot gemeenteveldwachter. In een brief aan de commissaris der Koningin van 28 oktober 1933 wordt namelijk gevraagd of de twee veldwachters vrij vervoer kunnen krijgen op de door de gemeente lopende lijn van de *Gooische Tramweg Maatschappij*. Er wordt gesuggereerd dat het vrij vervoer van groot belang is voor de goede uitoefening van de dienst. Dit verzoek wordt ingewilligd.

Cursussen

De burgemeester reageert op 13 februari 1934 op een schrijven van de commissaris der Koningin. Hij is het er niet mee eens om de twee veldwachters aan vervolgcursussen te laten deelnemen. Hij deelt mee, "dat er in de gemeente Diemen twee poli-

Van 1922 tot 1935 was veldwachter Grijseels, bijgenaamd 'Dikke Bobby', een bekende figuur in Diemen. Hier gaat hij de 'Diemer Harmonie' voor in een optocht over de Hartveldseweg. Rechts is het oude raadhuis zichtbaar (foto 1934, coll. HKD).

tiemannen in functie zijn, die naar het inzicht van hem, geen cursussen behoeven te volgen, daar zij volledig bekwaam zijn in het opstellen van processen-verbaal en geregeld hun theoretische kennis aan de eisen van de praktijk kunnen toetsen.” Vermoedelijk gaat de commissaris akkoord, want het tweetal behoeft niet aan de cursussen deel te nemen.

Pensionering

Het jaar 1935 is het laatste jaar van ‘Bobby’ Grijseels als veldwachter in Diemen. Op 13 juni 1935 wordt hem wegens gezondheidsredenen eervol ontslag verleend. Op 40-jarige leeftijd vertrekt hij uit het politiekorps en gaat met pensioen, wat wel heel bijzonder mag worden genoemd. Vooral in de tijd van de crisis. Wel blijft hij nog tot 1936 aan als bode. Hoe het verder met deze bijzondere veldwachter is gegaan? De stukken zwijgen hierover. Door het aangekondigde vertrek van Grijseels was het dringend noodzakelijk iemand anders aan te trekken. De gemeente roept dan ook op 6 mei 1935 sollicitanten op voor de betrekking van gemeenteveldwachter. De kandidaten moeten “krachtig lichamelijk, en van zenuwgestel zijn, leeftijd niet onder de 25 jaar, voldoende lager onderwijs

hebben genoten, een duidelijk handschrift hebben, ervaring in verkeersregeling, tevens kennis van typen en chauffeeën en enige kennis van vreemde talen, speciaal Duitsch. Normsalaris, door den minister aangegeven, echter door den Raad nog niet vastgesteld: f 1.300 - f 1.700, f 25 en f 50 voor diploma, f 100 voor uniformkleeding en schoeisel, f 30 voor verplicht rijwiel; diensttijd elders doorgebracht telt mede”.

Rijkspolitie

Kort daarna wordt M. van Maartensdijk als veldwachter aangesteld, die echter in 1937 weer vertrekt, omdat hij in Woerden tot inspecteur van politie wordt benoemd. Ook Gerritse verlaat zijn standplaats Diemen. In 1940 gaat hij naar Halfweg, waar hij wordt aangesteld als opperwachtmeester bij de marechaussee. De politie in Diemen wordt daarna uitgebreid tot drie politiemensen, van wie Webster chefveldwachter wordt. Na 1945 verdwijnt de naam van veldwachter en wordt de naam veranderd in Rijkspolitie. De titel van veldwachter behoort hiermee tot het verleden.

Geraadpleegde bronnen

- Beek, P.J. ter: *Historie van Diemen*, Bussum, 1957.
- Gemeentearchief Diemen: de stukken Bloemendaalsstelsel 14, Bloemendaalsstelsel 22, 18.4/12, GAD brief, 18.0/81, 18.0/114, 18.0/125, 12.0/33, 18.0/155.
- Internet: www.rijwielplaatje.nl

Met dank aan Noor van Mens en Rie Vervetjes.

Het nieuwe onderkomen van de Rijkspolitie te Diemen aan de Muiderstraatweg 13 stond tussen het bekende ‘Gestetner-gebouw’ en de garage van Saan (boven). Het gebouw, waarvan de stijl thans wordt omschreven als een voorbeeld van de ‘Delftse School’, kon in november 1953 in gebruik worden genomen. (foto’s HKD).

Hendrik Bouman en Frits Offreins

DE WEDERWAARDIGHEDEN VAN TWEE DIEMENSE POLITIEMANNEN KORT NA DE TWEDE WERELDOORLOG

Taco ten Dam

Hendrik Bouman was van 1945-1959 rijkspolitieman in Diemen. Frederik Willem Offreins was van 1947-1959 rijkspolitieman in Diemen. Hoe troffen de rijkspolitiemannen Bouman (1901-1959) en Frits Offreins (1923-1987) het dorp aan toen zij kort na de Tweede Wereldoorlog in dienst traden van het nieuw gevormde *Corps Rijkspolitie* in Diemen?

Diemen 1945. In vijf jaar tijd was het aantal inwoners afgenomen van 5911 naar 4130. Het dorp had duidelijk zichtbare, maar ook onzichtbare sporen van de vijf lange bezettingsjaren die net ten einde waren. Zo waren nog maar een jaar eerder honderden goede woningen vanaf de Jan Bertsstraat richting de Watergraafsmeer afgebroken omdat de Duitse bezetter een overzichtelijke situatie wilde hebben aan de oostelijke grens van Amsterdam. Honderden Diemenaren waren gedwongen verhuisd naar de Amsterdamse Transvaalbuurt, waar zij huizen kregen toegewezen van weggevoerde joden.

Hoeveel Diemenaren wisten toen dat een van de hardnekkigste verzetshaarden tegen de Duitse bezetter in hun dorp actief was geweest? Na bemiddeling van de gemeenteambtenaar J.C. Bührmann was in de kleine drukkerij achter de kantoorboekwinkel van mevrouw De Wild aan de Ouderkerkerlaan 7 in 1942 maandenlang het verzetsblad *Vrij Nederland* gedrukt. Ook haar gezellige woning was jarenlang een gastvrij onderkomen geweest voor de leden van de *Vrij Nederland*groep. Een van hen was de journalist Henk van Randwijk die regelmatig even van Amsterdam naar de knusse woning in Diemen fietste.

Rijkspolitiemannen vormen een erehaag bij het huwelijk van Frits en Thea Offreins in 1947. Zij staan met de sabels omhoog voor het raadhuis aan de Hartveldseweg.

Hendrik Bouman

Het was diezelfde Van Randwijk die op 9 mei 1945 als voorzitter van het *Amsterdam Werkcomité voor de illegaliteit* in aanwezigheid van minister-president Gerbrandy zijn toespraak op de Dam begon met de woorden: "Amsterdammers, we zijn vrij." Het net bevrijde Nederland had dringend behoefte aan een nieuw gezag. Henk van Randwijk was voorbestemd minister te worden in het nieuw te vormen kabinet, maar hij koos voor een rol als adviseur achter de schermen en een baan in de journalistiek.

Normloze dagen

Ook op lokaal niveau wilde het Nederlandse gezag zich weer zo snel mogelijk laten gelden.

Burgemeester jhr. mr. L.E. de Geer van Oudegeijn, die in 1944 door de Duitsers uit zijn ambt was gezet, keerde terug in het

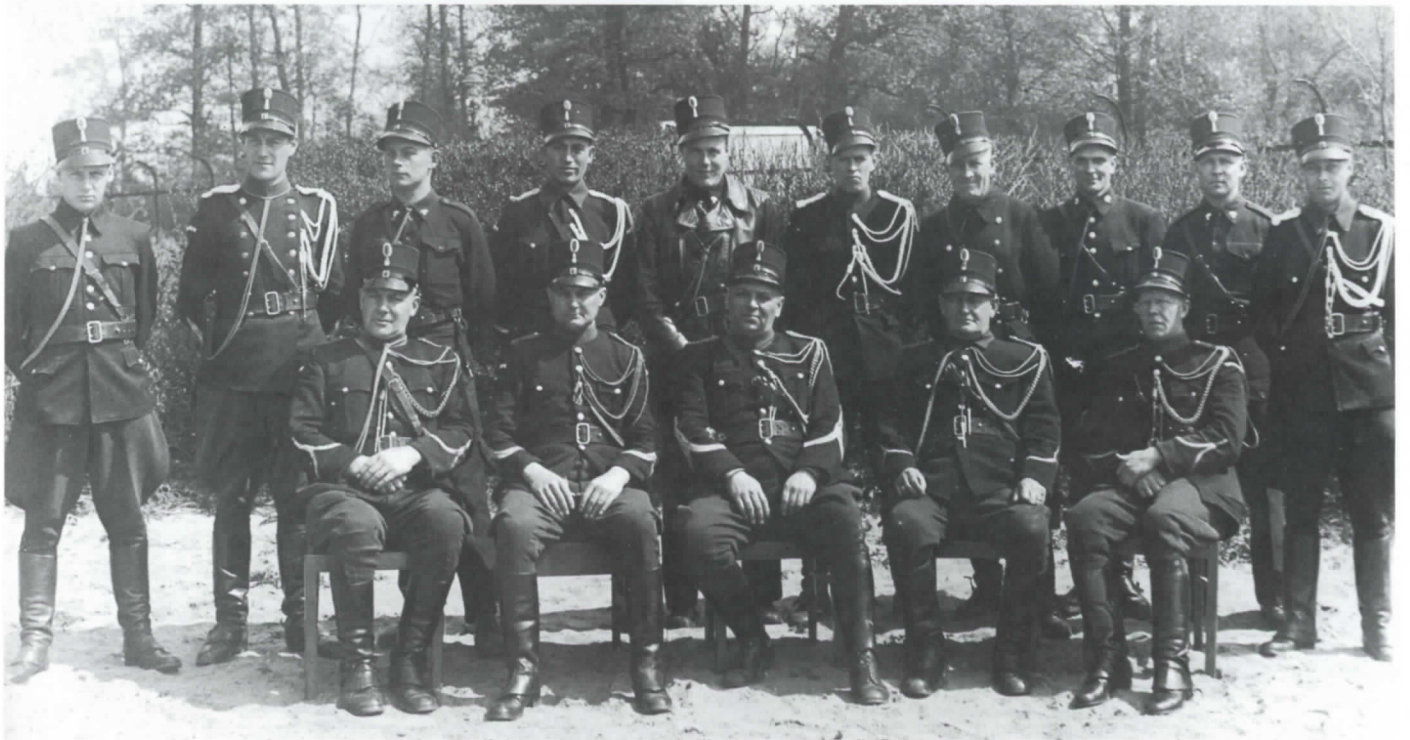

Het gezin Bouman in de jaren veertig voor hun woning in Bilthoven. Willemina Bouman-van Gijsel, Hendrik Bouman en hun dochters Jenny en Phia.

raadhuys aan de Hartveldseweg om leiding te geven aan een noodgemeenteraad. In het machtsvacuüm dat kort na de bevrijding even ontstond na de verwarrende oorlogsjaren, was een goed functionerend politieapparaat van eminent belang. Het was een tijd die de in 1956 aangetreden burgemeester Strumphler Tideman later typeerde als de "normloze dagen". Maar mede door de vaak onduidelijke rol van de Nederlandse politie in de oorlogsjaren was het politieapparaat aan een grote reorganisatie toe. Ook Diemen, dat voortaan onder de rijkspolitie zou vallen, kreeg een geheel vernieuwd korps.

Verborgens wapens

Op 1 januari 1946 werd Hendrik Bouman officieel aangesteld in de rang van opperwachtmeester bij het *Corps Rijkspolitie* in Diemen. Bij zijn aanstelling speelde behalve ervaring, vakbekwaamheid en karakter het gedrag in de oorlogsjaren een grote rol. Ervaring had Bouman genoeg. Bouman, die als oudste kind van een gezin van negen kinderen opgroeide in het Brabantse Wijk en Aalburg, was al in 1923 zijn loopbaan bij de politie begonnen. In de ruim twintig jaren had Bouman zich op veel plaatsen in Nederland een bekwaam en betrouwbaar politieman getoond. Na standplaatsen als Nieuwersluis bij de militaire politie, Kerkrade, Naarden, Amersfoort, Nijmegen en Soesterberg, volgde een benoeming als agent van politie in Den Haag. Van daar vertrok hij naar de rijksveldwacht in Doorn, waar Bouman lid was van de bewakingsdienst die zorg moest dragen voor de beveiliging van *Huize Doorn*, waar tot 1941 de Duitse ex-keizer Wilhelm II in ballingschap leefde. Na een korte periode in Oud-Zuilen werd hij benoemd als rijksveldwachter brigadier-titulair bij de rijksverkeersinspectie in Utrecht. In Bilthoven, zijn laatste standplaats voor Diemen, beleefde het gezin Bouman angstige momenten, toen de *Sicherheidsdienst* op 30 maart 1945 met veel kabaal hun woning binnenviel.

Marechaussee Brigade Diemen in 1945. De naam veranderde op 1 januari 1946 in *Corps Rijkspolitie groep Diemen*. Staand van links naar rechts: Werner, De Nijs, Bark, Pieterman, Hottenga, Koopman, Teyken, Van de Bos, Van Veen en Need. Zittend van links naar rechts: Wind, Bouman, Webster, Vogelenzang de Jong en Gerritse.

Bouman zelf was op dat moment niet aanwezig. Moeder Willemina en haar dochters Phia en Jenny moesten lijdzaam toezien hoe de Duitsers hun woning doorzochten. Niemand zal ooit weten hoe het voor hem zou zijn afgelopen als de Duitsers de verborgen wapens in het konijnenhok hadden gevonden. Feit is wel dat het incident een gruwelijk vervolg kreeg toen buiten op straat de Duitsers een kennis van de familie, Johannes Vermaak, zonder pardon van zijn fiets schooten. Vermaak stierf ter plekke aan zijn verwondingen. Hij had willen waarschuwen voor de inval, maar had toen gezien dat hij te laat was.

Herbouw

De oorlogsperiode had dus ook zeker littekens bij Bouman achtergelaten toen hij in het door de oorlog geteisterde Diemen van 1945 aan de slag ging. De woningnood was hoog na de oorlog. Aanvankelijk was Bouman in de kost bij de familie M. van Groen aan de Ouderkerkerlaan. Eind 1945 verhuisde het gezin Bouman naar de Jennerstraat in de Watergraafsmeer, maar in 1947 konden zij de woning aan de Ouddielerlaan 35 betrekken. Toen adjudant Webster na korte tijd naar Heiloo vertrok, kreeg de ervaren Bouman de leiding over de rijkspolitie in Diemen. Het dorp had toen al een nieuwe burgemeester gekregen. De Geer van Oudegeijn was in november 1946 naar Vreeswijk vertrokken, waarna hij werd opgevolgd door H. Dallinga. De nieuwe burgemeester was van plan de zaken in

Kees Plug regelt het verkeer bij de Diemerbrug. Hij maakt gebruik van het in de jaren vijftig bekende uitklapbare verkeersbord. Over de brug links, waar nu de Anne Frankwijk ligt, is een deel van de hervormde kerk zichtbaar.

Diemen voortvarend aan te pakken. Woningbouw en goede contacten met de inwoners van Diemen stonden hoog op de agenda. De herbouw van de huizen bij de Arent Krijtsstraat werd in volle gang gezet en de Diemense aannemer Buitenhuis kreeg de opdracht aan de Venserkade bij de Diemerbrug een burgemeesterswoning te bouwen. Later werden ook een nieuw onderkomen voor de brandweer en het politiekorps in de plannen meegenomen. Het groeiende aantal agenten was tot dan toe immers krap behuist aan de Hartveldseweg in de voormalige dokterswoning van dokter Der Kinderen. Het nieuwe politiebureau zou er later komen aan de Muiderstraatweg. Op die manier kregen ook de gemeenteambtenaren in het raadhuis meer ruimte.

Hendrik Bouman in het begin van zijn politicarrièrè.

Woningnood

Frederik Willem (Frits) Offreins was ruim twintig jaar jonger dan 'opper' Bouman toen hij in 1947 in dienst trad bij de rijkspolitie in Diemen. Maar in tegenstelling tot zijn baas die voor zijn benoeming in Diemen geen enkele binding met het dorp had, was Diemen voor Offreins geen onbekende plaats. Hij was immers geboren en getogen in Weesp. Ook voor de jonge wachmeester was het niet gemakkelijk om aan woonruimte in zijn standplaats te komen. Gelukkig verhuurden Diemenaren die een kamer vrij hadden, deze vaak tegen 'kost en inwoning' aan jonge mensen. Zo kwam Frits Offreins in de kost bij Lena

Hendrik Bouman aan het werk in het politiebureau aan de Hartveldseweg.

('Leentje') van Straalen. Hij betrok daar een kamertje boven haar kruidenierswinkeltje vlakbij de hervormde kerk aan de Ouderkerkerlaan. Na zijn huwelijk met Thea Kroese die in het naburige Betondorp woonde, kon het pasgetrouwde stel in 1949 een woning betrekken aan de Paulus Emtinckweg 11.

Klik

De groepsgeest, de bijna ondefinieerbare maar altijd aanwezige verhoudingen tussen de leden van een team, heeft bij de politie altijd een grote rol gespeeld. Het heeft te maken met het werk van de politieman. Politie mensen moeten immers als collega's altijd 100% op elkaar kunnen rekenen. Van het ene op het andere moment kunnen zij in een hectische en gevaarlijke situatie terecht komen. Tussen collega's moet er een klik zijn. Ondanks en misschien wel dankzij het leeftijdsverschil van ruim twintig jaar was die klik er tussen Bouman en Offreins. De joviale Brabander kon het goed vinden met de leergierige en sociaal ingestelde jongeman uit Weesp die beiden uit volle overtuiging voor het politieberoep hadden gekozen. Niet alleen in het dagelijks werk konden ze op elkaar rekenen, maar ook daarbuiten konden zij het goed met elkaar vinden.

Bijvoorbeeld als ze samen gingen vissen in de meertjes op het landgoed *Betlem* waarvan aannemer en ex-bokser Joop Niemans toen de eigenaar was. Of in de Diem met een visvergunning van Smeenk en waar Bouman vakkundig met een bosje wormen kon peuren dat aan een stokje in het water

Hendrik Bouman, zijn vrouw Willemina en een vriendin met de visspullen op het landgoed 'Betlem'.

Bouman en Offreins (op de auto) aan het werk na een ongeluk. In dichte mist kwam een vrachtwagen op de Diemense onbewaakte overweg van de spoorlijn Amsterdam-Amersfoort in botsing met de trein. De vrachtwagen sloeg over de kop en kwam onder aan de spoordijk in het water van De Diem terecht.

Frits Offreins aan het werk in het nieuwe politiebureau aan de Muiderstraatweg.

werd gehangen. De gevangen paling werd vervolgens gerookt in een ton achter het politiebureau. Een plaats waar de technicus Offreins overigens ook regelmatig sleutelde aan de oude auto's die hij samen met Bouman kocht. Bouman en Offreins: autodelers avant la lettre!

Werkzaamheden

Wie denkt dat het leven van een politieman een aaneenschakeling van spannende en wilde avonturen is, heeft het mis. Natuurlijk heeft een politieman regelmatig te maken met voor de burgers ongewone zaken, maar hij brengt een groot deel van zijn tijd door met overleg en administratieve zaken. In het nog computerloze tijdperk van de jaren vijftig betekende dat voor de Diemense politiemannen vaak veel uren maken op het bureau. In een kale ruimte met eenvoudig meubilair en een degelijke schrijfmachine. "Niet te breed, niet te wijd, Uw tijd is mijn tijd" stond in vergulde letters op de schouw van de kamer aan de rechterzijde van het raadhuis aan de Hartveldseweg 35 waar de politie in de eerste jaren na de oorlog gevestigd was. Bouman vond de uitdrukking prachtig. En als je nu de vele dunne doordrukvelletjes met summere informatie over een verkeersongeluk of een delict leest, ziet men er ook meteen de vele uren werk aan af die alleen al de rapportage moet hebben gekost. Toen in september 1952 de aanhangwagen van een vrachtwagen gekanteld was op de Muiderstraatweg, werd de hele situatie inclusief een fotoreportage, in kaart gebracht. Eenmaal op het bureau moest de uitgebreide analyse van het ongeval inclusief een technisch onderzoek van de wagen nog uitgetikt worden voordat het volledige proces-verbaal verzonden kon worden naar "de Heer Ambtenaar van het Openbaar Ministerie bij het Kantongerecht te Amsterdam." Uiteraard kon het dossier nog dikkere vormen aannemen als er sprake was van een ernstig ongeval.

Respect

Als reactie op de verloren oorlogsjaren, wilden de nieuwe gezaghebbers van het naoorlogse wederom verzuilde Nederland de schade in hoog tempo herstellen. Tijdens deze wederopbouw werd min of meer van de Nederlanders geëist dat ze zwijgend hard aanpakten, tegen een karige beloning en in het volle vertrouwen dat het allemaal goed zou komen.

Een van de opvallendste kenmerken van het sociale leven in de jaren vijftig was de, historisch gezien, ongekend lage criminaliteit. Ongetwijfeld speelde de sociale controle van de verzuilde verenigingen en organisaties hierbij een rol. Voor Diemen kwam daar bij dat de bewoners elkaars overtuigingen over het algemeen respecteerden. Ze gingen pragmatisch er mee om. Om deze reden hadden de moedigsten onder hen in de oorlogsjaren samengewerkt in het verzet tegen de Duitsers zonder te letten op de verschillende levensovertuigingen. De samenleving was overzichtelijk en er heerste een gevoel van veiligheid en geborgenheid. Bijna alle Diemenaren kenden elkaar en men wist veel van elkaar zonder dit overigens vaak uit te spreken. De mensen kwamen elkaar overal tegen: op straat, in de winkels, in verenigingen en op scholen.

Dieven op de Stammerdijk

Als het om geregistreerde politiezaken ging, werden de verreweg de meeste processen-verbaal uitgeschreven voor verkeersovertredingen. En als er sprake was van criminaliteit, dan waren de betrokken heren vaak afkomstig uit Amsterdam. Bijvoorbeeld die keer op een zondagnacht in 1947, toen vier

Amsterdammers werden aangehouden die een partij van 1200 kg aluminium hadden gestolen uit een opslagplaats aan de Stammerdijk. Met een roeibootje brachten de dieven de buit naar een vrachtwagen waarna zij het aluminium bij een opkoper op het Waterlooplein in Amsterdam afleverden. En als het bij een verkeerscontrole om aangehouden criminelen ging, waren zij nooit afkomstig uit Diemen, maar waren zij op doorreis naar Amsterdam.

Uniform

Op die zaken van buitenaf moesten Bouman en zijn mannen puur recherchewerk verrichten, maar met hun strategie om op de hoogte te blijven van wat er in het dorp zelf gaande was, speelden de politiemannen in op de genoemde sociale controle. Behalve het feit dat de politie op straat vrijwel permanent duidelijk zichtbaar was, waren de Diemense politiemannen regelmatig te vinden op die plaatsen waar het plaatselijke nieuws zich het snelste verspreidt: het verenigingsleven en de horeca.

Bij die aanwezigheid en het handhaven van het gezag speelde ook het uniform een belangrijke rol. Onberispelijk gekleed en met hun glanzend gepoetste leren laarzen dwongen de rijkspolitiemannen tijdens hun rondes door Diemen veel

gezag af. Er viel niet te spotten met het gezag in een tijd waarin "het betreden van een grasveld van een plantsoen in de gemeente", fietsen op de stoep, fietsen in het donker zonder licht en geen hand uitsteken bij links of rechts afslaan als een ernstige overtreding werden ervaren. Dat ondervond ook de aanstaande schoonzoon van Bouman, Henk de Wild, toen een dienstdoende agent hem op het Van Medenbach Wakkerplein aansprak: "Jongen, al ga je met die meid van Bouman, jij moet niet denken dat je zonder licht kunt rijden."

De opening van het nieuwe politiebureau aan de Muiderstraatweg 13 in november 1953. Burgemeester H. Dallinga en opperwachtmeester H. Bouman ontvangen de officieren uit Amsterdam. Uiterst rechts in de rij Offreins (foto links).

Onder toezien oog van opperwachtmeester Bouman opent burgemeester Dallinga de deur van het nieuwe politiebureau aan de Muiderstraatweg 13 (foto onder).

Bouman en Offreins begin jaren vijftig tijdens een verkeerscontrole voor het bureau aan de Hartveldseweg. Bouman geeft een stopteken.

Frits Offreins regelt het verkeer bij de Diemerbrug.

Smokkelwaar

Ook de steeds terugkerende verkeerscontroles pal voor de deur van het politiebureau aan de Hartveldseweg staan veel oudere Diemenaren nog helder voor ogen. Bouman, die in vroegere standplaatsen veel ervaring bij de verkeerspolitie had opgedaan en Offreins, die gek was op techniek, zullen de controles niet met tegenzin hebben uitgevoerd. Op de weg voor het bureau onderwierpen zij menig auto aan een grondige inspectie. Soms was het echt raak op de drukke weg die een belangrijke toegangsweg voor Amsterdam was. Zoals die keer in het voorjaar van 1948 toen in een auto acht juten zakken werden aangetroffen. Het bleken smokkelaars te zijn die volgens de *Diemer Courant* "schakelaars, diverse elektrische goederen en portemonnaieknippen voor een totale waarde van f 4000" over de grens hadden gesmokkeld met de bedoeling de spullen in Amsterdam te slijten. Daarbij werd overigens bij nader onderzoek een groot aantal scheermesjes, scharen etc. in beslag genomen. Ook een aantal inbrekers die op de Veluwe hun slag hadden geslagen bij goudsmeden, een paar boeren en een kruidenier werden in de vroege ochtend van 26 februari 1948 door Bouman en zijn mannen aan de kant gezet. In de cabine troffen ze tot hun grote verrassing een uit het Rijksasyl te Balkbrug ontvluchte recidivist uit Hoogwoud en zijn fiets aan. De *Diemer Courant* noteerde verder: "In zijn bezit werden tevens bonbons en biscuits aangetroffen."

Varken in de auto

In een boerenomgeving als Diemen was het blijkbaar verleidelijk om in de naoorlogse jaren clandestien te slachten. Zo berichtte de rijkspolitie in 1947 blijkens een bericht in de *Diemer Courant* de ene dag een arrestatie voor de slacht van 18 koeien en een dag daarna de aanhouding van tien personen die bij een veehouder in de Hoge Bijlmer twee koeien hadden geslacht. De economische rechter had blijkbaar weinig tijd nodig om tot een uitspraak te komen, want hetzelfde krantenbericht vermeldt dat de mannen allen tot een gevangenisstraf van vier maanden werden veroordeeld.

En wat te denken van de nachtelijke controle in Diemen waarbij een personenauto werd aangehouden, "waarin behalve twee personen ook een geslacht varken werd aangetroffen." De politie liet er geen gras over groeien en arresteerde ook onmiddellijk de boer die het varken had geslacht. Het varken dat ongeveer 100 kg woog, was voor 750 gulden verkocht, aldus een bericht in *Het Vrije Volk*, dat er tevens melding van maakte dat ook vier zwarte pietten van hun bed werden gelicht. Ter verduidelijking: het was geen Sinterklaastijd; een zwarte piet was in die dagen een aanduiding voor een zwarthandelaar. Het waren dergelijke succesvolle aanhoudingen waar de latere Diemense burgemeester Strumphler Tideman graag aan refereerde: "In die normloze tijd na de oorlog was Bouman de schrik van de smokkelaars en de Amsterdamse onderwereld."

Flip de Boordenman

In de spitsuren van het verkeer trokken de agenten om beurten naar de Diemerbrug om daar op het kruispunt de drukke verkeersstroom te regelen. Het uitklapbare stopbord, dat bewaard werd bij de brugwachter, werd midden op het kruispunt geplaatst, waarna zij het talrijke verkeer naar en van het Gooi door het centrum van Diemen loodsten. Duizenden keren hebben Offreins, Bouman en hun collega's daar in weer en wind gestaan. Wat de weersomstandigheden ook waren, het uniform was heilig. De agent moest er tiptop uitzien met gepoetste schoenen of laarzen. Phia de Wild: "Op hete zomerdagen stond mijn vader daar de hele dag in het strakke uniform te zweten. Het kwam voor dat mijn moeder meerdere keren per dag nieuwe boorden kwam brengen. Dat waren gesteven boorden die speciaal verzorgd werden door *Flip de Boordenman* uit Duivendrecht. Het waren losse boorden die met een knoopje aan het overhemd werden bevestigd." Auto's waren in die tijd niet of nauwelijks onderhevig aan milieu-eisen. Het urenlang staan tussen de optrekkende en tuffende auto's, bussen, vrachtwagens, scooters en motoren met hun schadelijke uitlaatgassen en donkere roetwolken kan niet gezond geweest zijn. Thea Offreins: "Vooral op zondagen was het verschrikkelijk druk op het kruispunt. Soms werd het Frits even te veel en werd hij niet lekker. Hij liep dan even naar een mevrouw die op de hoek boven slijterij Hesp woonde. Hij dronk daar dan een glas melk om even bij te komen."

Ongeluk Muiderstraatweg

Het verkeer had ook op een andere manier de aandacht van de politie. Op de drukke weg naar en van het Gooi die dwars door het dorp liep, vonden veel verkeersongelukken plaats. In de zomer was het verblindende zonlicht vaak de oorzaak, maar vooral in de wintertijd als de straten konden veranderen in ijspiegels, gleden de auto's soms alle kanten op. In andere

Chaos op de Muiderstraatweg na een slippartij van diverse auto's. Het ongeval vond plaats rond half twaalf op 25 december 1950. Rechts loopt Frits Offreins.

gevallen speelden de weersomstandigheden geen enkele rol, maar leidde de onachtzaamheid van de verkeersdeelnemers tot tragische ongevallen. Zoals op 21 mei 1954 toen op de Muiderstraatweg een even weggedommelde chauffeur met zijn tankwagen een scooterrijder aanreed. Hoewel er niet hard gereden werd, overleed de scooterrijder, een arts uit Amsterdam, onmiddellijk na de aanrijding. Opvallend was het alerte optreden van Offreins in zijn poging om direct achter de waarheid te komen. De bestuurder van de tankwagen was na het ongeval doorgereden en werd korte tijd daarna achterhaald door een automobilist. Toen de tankwagenchauffeur terugkeerde naar de plaats van het ongeluk, stond politiemann Offreins op hem te wachten. Die tekende later deze ontmoeting in zijn verbaal op: "Doordat de man na de aanrijding was doorgereden, had dit bij mij het vermoeden gewekt, dat deze bij een eventuele aanhouding zou ontkennen iets met de aanrijding uitstaande te hebben. Hierdoor op mijn qui-vive zei ik de man (verdachte): 'Hoe kan je zo stom zijn om door te rijden, je hebt die man hartstikke dood gereden!' Onmiddellijk reageerde verdachte door te zeggen: "Is..hij....dood?" om zich daarna lijkbleek uit zijn voertuig te laten zakken en zich met het hoofd in beide handen op de treeplank neerzette. Tijdens het daarop op het Groepsbureau te Diemen afgenomen verhoor van verdachte, was verdachte positief en konden wij hem op geen enkele leugen betrappen."

Verenigingen

Niet alleen om op de hoogte te blijven van wat er speelde in Diemen, was opper Bouman vaak te vinden bij de verenigingen in het dorp. Hij was een man die graag onder de mensen was en hielp de verenigingen waar dat nodig was. Diemenaar Gerrit Smit herinnert zich: "Bij DVAV kreeg je natuurlijk veel te maken met bepaalde van overheidswege gestelde verordeningen en het aanvragen van vergunningen. Bouman stak altijd de helpende hand toe. En na een voetbalwedstrijd van het eerste fietste adjudant Bouman altijd op de Ouderkerkerlaan voor het publiek uit om dit veilig over de snelweg te loodsen." Bij de feestavonden van de club in café *De Kroon* aan de Muiderstraatweg zorgde de politie er altijd wel voor om halverwege de avond even hun neus te laten zien. Gerrit Smit: "Bouman stond dan eigenlijk vrij onopvallend een beetje te babbelen met Dorus van der Kroon en wat rond te kijken. Sommige mensen worden met een borreltje op wel eens sterk. De blik in de ogen van Bouman naar te balorige feestvierders

zei dan voldoende: Denk erom, we houden je in de peiling." Joop de Ridder, toentertijd voetballer bij DVAV: "Bouman was in diensttijd heel formeel. Streng bij fietscontroles bij de mofenmuur aan de Hartveldseweg. Geen licht, dan op de bon. Maar bij de club kon je ook vreselijk met hem lachen."

Ook speelde Bouman samen met Offreins een belangrijke rol in de plaatselijke schietvereniging *De Vrijheid* (voortgekomen uit 'Steun Wettig Gezag'), die oorspronkelijk na de oorlog opgericht was om de reservepolitie te scholen. Op deze manier was een redelijke controle op de wapenvergunninghouders binnen de gemeente gewaarborgd. De vereniging oefende in de grote zaal van *De Kroon*, waar Piet van Leeuwen de zaak inmiddels had overgenomen van de familie Van der Kroon.

Horeca

De politiemannen waren ook verplicht de sluitingstijden van de plaatselijke horeca te controleren. Henk de Wild: "De belangrijkste horecagelegenheden waren toen, meen ik, café *Aan de Stegge* (nu *Ciao*) en café *Van der Meer* (nu *Mell*) aan de Hartveldseweg. Op de Muiderstraatweg zat dan *De Kroon* en café *De Reiger* van Willem Panse (nu *De Herberg*) en in het buitengebied was er dan nog het café van Chris van Dam." Door hun bezoek aan de cafés vingen ze twee vliegen in een klap: de noodzakelijke controle, maar meteen ook even een praatje met

Diemense politiemannen in de jaren vijftig als gekostumeerd voetbalteam bij een Oranje-feest op het sportterrein aan de Ouderkerkerlaan. Op de foto o.a. Jan Hottenga, Jo Bosman, Hendrik Bouman met toeter, Kees Plug, Willem van de Weerdhof in de kinderwagen en Jaap Bark.

Feestje bij de politie. Hendrik Bouman met links Thea Offreins en rechts mevrouw Van der Laan, huishoudelijk medewerkster op het politiebureau.

Frits Offreins met het door hem gevonden circushondje Bien.

de stamgasten en de lokale horecaondernemers. De horeca hield het bijna altijd rustig, maar als het dan eens wat uit de hand liep, trad Bouman kordaat op. Phia de Wild-Bouman: "Als mijn vader ergens een hekel aan had, dan was het aan moedwillige vernielingen. Op een avond waren studenten uit Amsterdam tijdens een ontgroeningsfeestje bij café *Aan de Stegge* flink te keer gegaan. Na afloop waren er stoelen stuk en zat het eten tegen het plafond. Mijn vader heeft toen de studentenvereniging opgezocht en ervoor gezorgd dat de zaak tot ieders tevredenheid werd geregeld."

En als een dorpsgenoot een keertje te diep in het glaasje had gekeken, loste Bouman het voorval op zijn eigen manier op. Zoals die keer toen een niet meer nuchtere dorpsgenoot tegenover *De Kroon* in de Muidertrekvaart op een dukdalf was geklommen. Op een gemoedelijke toon vroeg Bouman hem weer aan land te komen, waarna hij de beschonken man naar zijn huis aan de Overdiemerweg bracht. Daar klopte Bouman zachtjes op de deur waar achter vrouwlief wachtte. Haar woorden lieten aan duidelijkheid niets te wensen over: "Gooi 'm maar naar binnen. Ik leg hem niet meer in de bedstee." Bouman legde daarop de doorgezakte Diemenaar maar persoonlijk in bed.

Buitengebied

Om het grote buitengebied in Overdiemen te controleren waren de agenten die nachtdienst hadden verplicht 's avonds op de fiets een ronde te doen. Bouman was hier ook heel strikt in. Hij wilde zeker weten dat de controle serieus werd genomen. De dienstdoende agenten moesten zich op een bepaalde tijd melden bij een boer bij *Fort Diemerdam* en een handtekening zetten dat ze er ook daadwerkelijk geweest waren. Het gebeurde wel eens dat Bouman na een gezellig kla-

verjasavondje in de huiselijke sfeer nog even langs de boer ging om te controleren of zijn agenten getekend hadden.

Map met doodskop

Er waren momenten dat zelfs de meeste gelouterde politiemensen het even niet meer wisten. Soms waren de confrontaties zo gruwelijk dat zij er hooguit onderling even over konden praten, maar in de gezinssfeer was het onderwerp taboe. Phia de Wild-Bouman: "Mijn vader sprak thuis sowieso heel weinig over politiezaken. Ik hoorde bij bekenden thuis meer over de politie. Maar soms was hij erg aangeslagen. Er was eens een week met drie zelfdodingen: een verdrinkingsgeval, iemand die zich had opgehangen en iemand die zich voor de trein had gegooid." Ook Thea Offreins wist ervan: "Boven op de kamer bewaarde Frits een map met daarop een doodskop getekend. Daarin zaten de stukken en foto's van erge voorvallen. Het was de kinderen ten strengste verboden ooit de map in te kijken."

Privé

Het privéleven van de politiemannen werd vaak beheerst door hun beroep. Phia de Wild-Bouman: "Het gebeurde ook wel dat er 's nachts thuis gebeld werd als er politie nodig was. En als kind van een politiemannetje in een dorp was het niet altijd even gemakkelijk. Als iemand in aanraking was geweest met de politie, werd dat soms uitgespeeld naar de kinderen toe."

Bij verjaardagen was het altijd even wennen tussen 'burgers' en politiecollega's. In hun gesprekken voerden regelmatig politieverhalen met het specifieke vakjargon de boventoon zodat sommige andere aanwezigen zich vertwijfeld afvroegen waar het over ging. Maar als de avond vorderde, kwamen ook de mooie verhalen. Bouman kon dan smakelijk vertellen. Zoals het verhaal over die meneer die in Amsterdam aan de boemel was geweest en op weg naar huis in de buurt van de Vinkenbrug beroerd was geworden en had moeten overgeven. Pas de volgende dag had hij, enigszins ontvonden, zijn gebit gemist. Ten einde raad had hij maar het politiebureau in Diemen gebeld met de vraag of ze misschien even wilden gaan kijken? En warempel, het gebit werd gevonden en opgestuurd naar de eigenaar.

Circushondje

Ook bij de familie Offreins legde het politiewerk een zware claim op het gezinsleven. Thea: "Frits was altijd bezig. Hij nam vaak werk mee naar huis en als we buiten de deur waren, was hij eigenlijk altijd aan het observeren. Hij had, wat je noemt, eigenlijk 24 uur dienst."

Die opmerkzaamheid leidde op een dag tot een bizarre geschiedenis. Toen Offreins zijn vrouw een keer even wegbracht naar familie in Weesp, trok een klein wit hondje langs de weg zijn aandacht. Toen hij even later weer terug reed naar Diemen, was daar nog steeds hetzelfde hondje. Offreins stopte en nam het totaal uitgeputte poedeltje mee naar huis. Thea: "Het witte beestje zag er wat vervuild uit, dus we deden hem eerst onder de douche. Daarna knipten we zijn haren wat bij. Die hingen met lange slierten voor zijn ogen en dat zag er niet netjes uit." Een dag later ging de telefoon en meldde zich een verslaggever van *De Telegraaf*. Of de familie Offreins een wit hondje had gevonden? Wat bleek nu het geval? Het poedeltje, Bien geheten, was twee dagen daarvoor weggelopen van het circusterrein aan de Jozef Israëlskade in Amsterdam. De witte

Bien was een heus circushondje dat samen met een zwart poedeltje als bruidspaar een hoofdrol vertolkte in een dierennummer van *Grand Cirque International*. Zijn baas had twee dagen door Amsterdam gelopen, had alle politiebureaus bezocht, advertenties geplaatst en zich ten einde raad via het ANP tot de redacties van de dagbladen gewend. En zie, toen de verslaggever van 'Onze bladen' zelf op onderzoek uitging naar de vermiste hond, ontmoette hij een kennis die uitriep: "Ik weet waar de hond is. Die is thuis bij een politieman in Diemen." Het breed uitgemeten verhaal met foto in *De Telegraaf* vertelt helaas niet hoe die kennis dat aan de weet was gekomen, maar de verslaggever spoedde zich met 'een onzer wagens' naar de Paulus Emtinckweg 11 in Diemen. Zo kwam het hondje Bien, weliswaar met een nieuw kapsel, weer terug bij zijn baas en werd 's avonds tijdens de première in Baarn door het publiek met een daverend applaus begroet.

De Diemer Harmonie haalt op de Diemerbrug de bejaarden in na een autorally. Autorally's voor ouderen waren razend populair in de jaren vijftig. Bouman en Offreins gingen steevast mee als begeleiders.

Jongeren

De ouderen in Diemen konden zich verheugen in de autotochten die jaarlijks voor hen werden georganiseerd. In een tijd dat autorally's voor ouderen steeds populairder werden in het land, zetten Bouman en Offreins zich met veel elan in om de Diemense bejaarden te begeleiden. Onder veel gejuich vertrok dan 's morgens vroeg een lange stoet auto's voor een dagje Veluwe en 's avonds wachtte weer een grote menigte Diemenaren op het sportterrein bij de Diemerbrug om de oudjes op de klanken van de *Diemer Harmonie* weer te verwelkomen.

Maar een opkomend probleem in de jaren vijftig vormde de opgroeiende jeugd. Al in 1948 bogen geleerden zich, op uitnodiging van het ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen zich over het probleem van de massa-jeugd. De pedagoog Langeveld schreef in 1952 het rapport 'Maatschappelijke verwildering der jeugd'. Hij schetste een onrustbarend beeld van het gedrag van de jongeren: "Men

De Diemense politieploeg en de burgemeester in het begin van de jaren vijftig op de trappen van het politiebureau aan de Hartveldseweg. Voorste rij van links naar rechts: Guerand, Bouman, burgemeester Dallinga, Kwantes en Ponne. Achterste rij van links naar rechts: Van der Spek (?), Hottenga, Plug, Offreins en Elbers.

Op 5 mei 1958 werd op het grasveld aan het begin van de Hartveldseweg een bronzen bevrijdingsbeeld onthuld door de commissaris van de koningin van Noord-Holland, de heer Prinsen. Op de voorgrond zit burgemeester Strumphler Tideman.

Het bevrijdingsbeeld van de kunstenares Jeanne Bijloo (1915-2000) werd in de nacht van 29 op 30 december 1988 ontvreemd. Ondanks verschillende oproepen en zoektochten werd het nooit teruggevonden. Pogingen om het beeld opnieuw te laten maken stuitten op bezwaren van de kunstenares.

leurt, men hangt, slentert enz." En ook over de verbale kunsten is Langeveld zeer uitgesproken: "Men loeit, men brult, men kletst een eindeloos geleuter, men gilt en giert, men jengelt en zeurt." In de praktijk bleek het nogal mee te vallen, zeker in een dorp als Diemen.

De Schakel

Hoe dan ook, de politiek wilde dat er in heel Nederland meer aandacht werd besteed aan de opgroeiende jeugd. Zo kreeg groepscommandant Bouman al in begin 1953 vanuit Den Haag het verzoek om een algemene speeltuinvereniging in Diemen te stichten. Met een kleine subsidie moest een poging gewaagd worden om de jeugd van de straat te houden. Het betekende in Diemen de oprichting van de *Algemene Speeltuin Vereniging* die tot op de dag van vandaag als *De Schakel* een rol speelt in het Diemense verenigingsleven. Zijn functie als hoofd van de politie in Diemen liet niet toe dat hij zelf zitting nam in het bestuur van de nieuwe vereniging, maar hij spoorde wel Willem van de Weerdhof, ook politieman in het dorp, aan om de voorzittersrol op zich te nemen. Zelf nam Bouman plaats in de raad van beheer. Tijdens de oprichtingsvergadering op 27 augustus 1953 in *De Kroon* bleek dat de verzuilde samenleving ook in Diemen een rol speelde. Pastoor Mol liet weten dat hij naast de Sint Petrus Banden kerk een eigen speeltuin voor de katholieke jeugd wilde stichten, waarop de voorzitter van de oprichtingsvergadering, G. Karnekamp, de pastoor verzocht de zaal te verlaten.

Monument

Net zoals een schrijfster als Marga Minco pas in 1958 haar oorlogservaringen in *Het bittere kruid* een vorm kon geven, stond pas een ruim aantal jaren na de Tweede Wereldoorlog in Nederland een grootschalige behoefte om herinneringsmonumenten neer te zetten. Op 5 mei 1956 onthulde koningin Wilhelmina het *Nationaal Monument* op de Dam in Amsterdam. Direct aan haar zijde stond haar adjudant, Ch. Bührmann, de man die in de oorlogsjaren een heldenrol vervulde vanuit het Diemense gemeentehuis. Een van de prominente toeschouwers was Henk van Randwijk, de verzetsman die in de oorlogsjaren zo vaak in de woning van mevrouw De Wild aan de Ouderkerkerlaan was geweest.

Ook Diemen, waar burgemeester J.H. Strumphler Tideman de in 1955 plotseling overleden H. Dallinga was opgevolgd, kreeg zijn monument. Het werd op 5 mei 1958 onthuld op een gazon aan de Hartveldseweg. Een prachtig beeld van Jeanne Bijloo, voorstellend een nimf oprijzend uit het water, een symbool van de herrijzing en wederopbouw van Diemen. Hendrik Bouman, die in 1956 bevorderd was tot adjudant en Frits Offreins, waren uiteraard aanwezig. Behalve politiefunctionarissen waren zij immers ook bestuursleden van de *Oranjevereniging Diemen*.

Unieke lichtinstallatie

Frits Offreins schreef op 24 december 1958 zijn ontslagbrief. Het kwam niet als een verrassing. De technische wachtmeester der rijkspolitie 1^e klasse was steeds meer geïnteresseerd geraakt in de opkomende milieuwetgeving. Hij trad in dienst bij de Technische Dienst van de gemeente Diemen. Als afscheidscadeautje bezorgde hij de Diemense politie landelijke aandacht toen hij vol trots op de Verrijn Stuartweg zijn vinding

presenteerde: een in een auto geplaatste “mobiele elektrische centrale” met twee ronddraaiende lampen en schijnwerpers die in de donkere nacht een rampplaats in een zee van licht zette. In een artikel in *De Telegraaf* uitte de officier van justitie in Amsterdam, mr. W. Tonckens, die de lichtinstallatie bij een ongeluk in gebruik zag, zijn grote bewondering.

Frits Offreins was onder andere in 1960 nog even plaatsvervangend commandant bij de *Vrijwillige Brandweer Diemen* en bleef de zich steeds vernieuwende milieuwetgeving bijhouden. Vooral de vuilnisstortplaats aan de Diemerzeedijk had zijn aandacht. In 1963 schreef hij een technische analyse van de grote brand bij *Luycks*.

In 1965 verhuisde hij naar Maassluis om zich daar voor de gemeente bezig te gaan houden met de Hinderwet, brandpreventie en milieu. Hoe belangrijk zijn aanwezigheid in het sociale leven van Diemen geweest was, bleek later toen de *Oranjevereniging* grote moeite had met het organiseren van de bevrijdingsfeesten. Onder de kop ‘Dit jaar GEEN FEEST in Diemen’ meldde de *Diemer Courant* in 1966 bij monde van voorzitter Guichelaar: “We hebben zo het gevoel dat na het vertrek van Offreins uit Diemen, de zaak op een dood spoor is gekomen.” Frits Offreins overleed in 1987.

Afscheid Bouman

Hendrik Bouman overleed op 24 april 1959. Vier dagen later maakte de in het dorp zo gewaardeerde Bouman een indrukwekkende laatste ronde door Diemen. De begrafenisauto vertrok, geflankeerd door de adjudanten uit de regio, met zeven volgauto's van zijn huis aan de Ouddiemerlaan. Langs de route door de Burgemeester De Kievietstraat en over de

Muiderstraatweg stonden vele mensen opgesteld, terwijl de kerkklok beierde. Voor het politiebureau brachten zijn collega's hem de laatste groet. Bij de begrafenis op *Rustoord* was burgemeester Strumphler Tideman een van de sprekers. Hij sprak over de moeilijke omstandigheden waaronder Bouman in 1945 zijn taak in Diemen begonnen was. Hij roemde zijn politiewerk, maar beklemtoonde vooral het aandeel van Bouman in het verenigingsleven van Diemen en de unieke plaats die Bouman zich had verworven in de Diemense gemeenschap.

Dankwoord

De schrijver is mevrouw Thea Offreins-Kroese, mevrouw Phia de Wild-Bouman en de heer Henk de Wild zeer erkentelijk voor hun openhartige verhalen en hun gastvrijheid. De interviews bij de familie De Wild-Bouman vonden plaats op 24 januari 2007 en 15 februari 2007; het interview met mevrouw Thea Offreins-Kroese op 6 februari 2007. Alle afbeeldingen zijn afkomstig uit de fotocollecties van de familie Offreins en de familie De Wild-Bouman.

Literatuur

- Boost, R.: ‘Kijk naar jezelf’; herinneringen aan de jaren 50, Weert, 1988.
- Diemen, P.A. van & J.F. Reurekas (red.): *50 jaar jeugd- en clubwerk; Jubileumboek Algemene Speeltuivereniging/Algemene Schakelvereniging 1953-2003*, Diemen, 2003.
- Heijningen, L. van: *Politietaal*, Den Haag, 1990.
- Mooij, Charles de, René Kok & Erik Somers: *Het jaren 50 boek*, Zwolle, 2004.
- Mulder J., H. Blok en K. van Reenen, *Diemen buyten Amsterdam*, Amsterdam, 1987.
- Reurekas, J.F., *Diemen in oude ansichten, dl. 4*, Zaltbommel, 1983.
- Schuyt, K. & E. Terne: *1950, welvaart in zwart-wit*, Den Haag, 2000.
- Diverse krantenartikelen uit *De Telegraaf*, *Het Vrije Volk*, *Het Parool* en de *Diemer Courant*.

In 1958 presenteerde Frits Offreins zijn vinding: een auto met een mobiele lichtinstallatie waardoor de politie 's nachts een plek van een ongeval in een zee van licht kon zetten. Deze unieke auto trok de aandacht van de landelijke pers.

DE ORGANISATIE VAN DE NEDERLANDSE POLITIE NA DE BATAAFSE REPUBLIEK

Wiard Krook

Na het vertrek van de Franse bezettingstroepen in 1813 werd Nederland een soeverein koninkrijk. In de periode die volgde op deze, voor ons land historische gebeurtenis, werd de organisatie van de politie en rechterlijke macht, die tijdens de Napoleontische tijd op Franse leest waren gestoeld, geleidelijk aan omgevormd tot een voor ons land meer geëigende situatie. Weliswaar werd in de nieuwe situatie de oude Franse structuur nog enige jaren in grote lijnen gehandhaafd, maar de tijd van de *police municipale*, *police ruale*, *police generale*, *Gendarmerie* en *Garde Nationale* was definitief voorbij.

Corps de Maréchaussée

Net als in de Franse tijd zag de gemeentelijke politie er na 1813 op toe dat de wet werd nageleefd in de steden. De veldwachters deden hetzelfde op het platteland. De door de Fransen afgeschafte Nachtwacht werd weer in ere hersteld.

In 1814 werd het *Corps de Maréchaussée* (het latere *Wapen der Koninklijke Marechaussee*) opgericht. Dit korps, dat vergelijkbaar was met de Franse *Gendarmerie*, diende als militaire politie ter controle van de krijgsmacht. Tevens opereerde het als een soort rijkspolitie in de grensgebieden. Vanwege de mobiliteit was het korps voor een gedeelte bereden. Het was militaristisch georganiseerd en het personeel was gehuisvest in kazernes. Het ressorteerde onder de verantwoordelijkheid van het Departement van Oorlog en het Departement van Justitie.

Korps Gemeentepolitie

Na het invoeren van de Gemeentewet in 1851 werd in een aantal grote Nederlandse gemeenten een *Korps Gemeentepolitie* opgericht. Deze korpsen hadden een bijzondere opsporingsbevoegdheid binnen het grondgebied van de betreffende gemeente. De leiding berustte bij de betreffende burgemeesters onder de verantwoordelijkheid van de minister van Binnenlandse Zaken.

Korps Gemeenteveldwacht

In de kleinere gemeenten werden binnen het nieuwe *Korps Gemeenteveldwacht* gemeenteveldwachters aangesteld die ressorteerden onder het gezag van de commissaris van de Koningin en de minister van Binnenlandse Zaken.

Korps Rijkspolitie

In het Rijkspolitiebesluit, dat in 1852 van kracht werd, werd de landelijke rijkspolitiezorg beter geregeld. Ook een aantal officieren, onderofficieren en manschappen van de marechaussee zou deel gaan uitmaken van dit *Korps Rijkspolitie*. De aansturing van het korps berustte bij het Departement van Justitie en Departement van Oorlog.

Korps Rijksveldwacht

Tot 1858 was het echter op het platteland nog slecht gesteld met de aanwezigheid van politiemensen. Daarom werd door de overheid het landelijke *Korps Rijksveldwacht* opgericht. Deze gerechtsdienaren, met name de opzieners van jacht en visserij, kregen meer bevoegdheden en moesten toezien op de openbare orde op het platteland. Voor de bijzondere politie-

taken werden binnen het Korps Rijksveldwacht zogenaamde rijksveldwachter-rechercheurs aangesteld. In 1897 werd deze afdeling omgedoopt in *Rijksrecherche*.

Voor het Korps Rijksveldwacht was de minister van Justitie verantwoordelijk.

Verder werd besloten dat manschappen van de *Koninklijke Marechaussee*, na twee jaar dienst, automatisch werden benoemd tot onbezoldigd rijksveldwachter met algemene opsporingbevoegdheid. Zij bleven verantwoordelijkheid verschuldigd aan de minister van Oorlog.

Rond het jaar 1900 bleek het noodzakelijk binnen het Korps Gemeentepolitie van de grote steden een aantal gespecialiseerde afdelingen en diensten op te richten voor het uitvoeren van bijzondere taken. Naast de algemene- of surveillancedienst kwamen er een verkeersdienst, een recherche- en herkenningdienst, een bereden brigade, een hondenbrigade, een karabijnbrigade, een kinder- en zedenpolitie en bureaus bijzondere wetten.

Korps Politietroepen

Omdat de marechaussee was overbelast met haar taken als grensbewaking en politiediensten op het platteland wilde de minister van Oorlog een betere controle van de Nederlandse krijgsmacht. Hiervoor werd in 1919 het *Korps Politietroepen* opgericht. Dit militaire politiekorps, waarvan een deel was bereden, werd niet als rijkspolitie beschouwd, maar had in feite toch een politietaak. Het kon zo nodig door de minister worden ingezet als militaire bijstand "ter beteugeling van woelingen en het herstellen van de openbare orde". Om niet in strijd met de wet te zijn kregen de manschappen van het Korps Politietroepen, net als de marechaussee, een commissie als onbezoldigd rijksveldwachter met algemene opsporingbevoegdheid geldend voor het hele land.

Staatspolitie

Na de capitulatie in mei 1940 werd het Korps Politietroepen door de Duitse bezetter opgeheven. In maart 1942 volgde de demobilisatie en opheffing van het Korps Rijksveldwacht en in december 1942 die van het Korps Gemeenteveldwacht.

De door de bezetter aangestelde *Reichskommissar für die Niederlande* had inmiddels de leiding van het Korps Gemeentepolitie en de Koninklijke Marechaussee toegewezen aan een directeur-generaal van Politie. Deze breidde deze korpsen sterk uit, maar bij de reorganisatie verloor de marechaussee haar militaire status en haar predicaat "koninklijk".

De gehele politie was nu een aangelegenheid van staatszorg geworden en viel onder de bevoegdheid van de minister van Justitie. De voormalige gemeentelijke politiekorpsen van acht grote steden werden *Staatspolitie*. In 121 middelgrote steden bleef de Gemeentepolitie bestaan, maar was ondergeschikt aan de Staatspolitie. In de overige Nederlandse steden trad de omgevormde marechaussee (vanaf 1943 *Gendarmerie* genoemd) ook op als Staatspolitie.

Als een soort hulppolitie werd de zogenaamde *Landwacht* geformeerd. De collaborerende hulpagenten waren bewapend met jachtgeweren en werden dan ook spottend "Jan Hagel" genoemd.

Naast de Nederlandse politiediensten opereerden hier tijdens de bezetting ook enige Duitse politieorganisaties. Met name de *Ordnungspolizei* (*Schutzpolizei* en *Gendarmerie*), de *Kriminalpolizei*, de *Geheime Staatspolizei* (Gestapo) en de *Siegerheitsdienst* (SD) van de *Schutzstaffel* (SS) waren beruchte en gehate namen.

Rijks- en gemeentepolitie

Na de bevrijding in 1945 bestond er in ons land eigenlijk geen politiezorg meer. In de ogen van de bevolking waren veel politiemensen fout geweest. Volgens het ingestelde Politiebesluit van 1945 moesten de noodzakelijke politiediensten worden uitgevoerd door de nog in dienst zijnde Nederlandse politieagenten, waarbij 'goede' landgenoten werden gerekruteerd om te functioneren als hulppolitie. Binnen korte tijd werden er weer Korpsen Gemeente- en Rijkspolitie geformeerd onder de verantwoordelijkheid van de minister van Justitie. De Korpsen Rijks- en Gemeenteveldwacht keerden niet meer terug in de naoorlogse politieorganisatie. Wel konden nog politiefunctionarissen worden benoemd tot onbezoldigd Gemeente- of Rijksveldwachter. De Koninklijke Marechaussee werd niet meer als een rijks- of burgerpolitieorganisatie beschouwd.

In het kader van een op te richten *Nationale Reserve*, die kon worden ingezet bij rampen of oorlogsgevaar, werd in 1948 de *Reservepolitie* opgericht.

In het Takenbesluit van 1954 wordt de Koninklijke Marechaussee weer aangewezen om naast haar militaire politiezorg ook de grensbewaking te verzorgen, bijstand te verlenen aan de politie en de bewaking en beveiliging van de leden van het Koninklijk Huis en de Nederlandse Bank voor haar rekening te nemen. De bijstand aan de burgerpolitie bestond ondermeer uit het leveren van pelotons *Mobiele Eenheid* en de inzet van militairen van de *Brigade Speciale Beveiligingsopdrachten* voor het beteugelen van rellen en kraakacties.

In 1957 werd de politiewet weer aangepast. Hierin werd onder andere bepaald dat alle gemeenten met meer dan 25.000 inwoners over een eigen Korps Gemeentepolitie, ressorterend onder de minister van Binnenlandse Zaken, konden beschikken. Het in 1945 ingestelde Korps Rijkspolitie bleef onveranderd bestaan, onder beheer van de minister van Justitie, voor de gemeenten die niet over een Korps Gemeentepolitie beschikten. De Rijkspolitie kon verder onbezoldigde ambtenaren aanstellen en vrijwilligers voor de reserve-Rijkspolitie aannemen. De posten en groepen van het Korps Rijkspolitie, die waren belast met plaatselijke politiediensten, werden verdeeld in districten. Verder werd het korps uitgebreid met de *Algemene Verkeersdienst Rijkspolitie*, de *Rijkspolitie te Water*, de *Dienst Levende Have* en de *Dienst Luchtvaart*.

De Rijksrecherche bestond uit ambtenaren van de rijkspolitie

Het politielogo

Bij elke nieuwe organisatie hoort natuurlijk een nieuw logo. Zo ook bij de regionale politiekorpsen. Hierbij werden een aantal elementen van de emblemen van het voormalige Korps Rijks- en Gemeentepolitie overgenomen.

Het logo van het Korps Rijkspolitie bestond uit een achtpuntige ster met in het midden een springende granaat. Dit symbool was weer afkomstig van de Koninklijke Marechaussee.

De basis van het logo van het Korps Gemeentepolitie was ook een achtpuntige ster. In het midden de afbeelding van een zwaard op een wetboek, geflankeerd door mare- of lauwertakken. Daaronder een spreukband met de tekst "Vigilat ut quiescant" (vrij vertaald: "hij of zij waakt opdat de anderen gerust kunnen zijn").

Bij het ontwerp van het logo van de regionale politiekorpsen verdween de achtpuntige ster. Het werd nu een cirkel met een maretak, waarop aan de bovenzijde een wetboek met een springende granaat was geplaatst. In de onderzijde van de cirkelrand wordt de naam van de betreffende regio gegraveerd. Voor Diemen werd dit "Amsterdam-Amstelland".

met een algemene opsporingsbevoegdheid. De Rijksrecherche maakte zelf geen deel uit van het Korps Rijkspolitie. Het was hun taak strafrechtelijke onderzoeken uit te voeren wanneer politiemensen of bestuurders verdacht werden van strafbare feiten. Met name moesten zij onderzoek doen als er door de politie gebruik was gemaakt van vuurwapens.

De manschappen van de Diemense reserve-Rijkspolitie. Op de foto onder andere staand: Bab Struik en Willem Roest en zittend: Willem Vedder en Hendrik Bouman (foto 19-10-1954, C. Compaan, collectie HKD).

Een aantal specifieke diensten waaraan het korps Rijkspolitie personeel leverde, kan in dit bestek slechts kort worden genoemd: de *Postale Recherche*, de *Parketpolitie*, de groepen *Veldpolitie* (met velddienstassistenten) en de technische assistenten en controleurs en veiligheidsassistenten.

In 1959 kregen de vrijwillers van de reserve-Gemeentepolitie opsporingsbevoegdheid en de status van onbezoldigd ambtenaar. Zij mochten nu ook een dienstpistool of -revolver dragen. In 1963 gold dit ook voor de reserve-Rijkspolitie reservisten.

Regiopolitie

Tussen 1989 en 1994 werd de Nederlandse politie ingrijpend gereorganiseerd. Het Korps Gemeentepolitie (met 149 bureaus) en het landelijke Korps Rijkspolitie gingen op in een nieuwe politieorganisatie. Een grotere efficiëntie en een betere doelmatigheid lagen ten grondslag aan deze reorganisatie.

In de huidige situatie bestaat de politie uit 25 zelfstandige regionale korpsen onder de verantwoordelijkheid van de minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties. Het beheer van de regiokorpsen berust bij een korpsbeheerder. Per regio is dat één burgemeester, meestal die van de grootste gemeente. Hij of zij pleegt regelmatig overleg met de hoofdofficier van justitie. De dagelijkse leiding over een korps heeft de regionale korpschef, meestal een hoofdcommissaris. Het regionaal college, bestaande uit alle burgemeesters uit de regio en de hoofdofficier van justitie, neemt de beslissingen op hoofdlijnen. Daarnaast bestaat er per regio een driehoeks-overleg. Hierin overleggen korpsbeheerder, hoofdofficier van justitie en korpschef van de regio over ontwikkelingen, beleid en resultaten. Elke regio is vervolgens opgedeeld in districten met aan de leiding een districtchef.

Politiebureau van het Regionale Politiekorps Amsterdam-Amstelland aan de D.J. den Hartoglaan 5 te Diemen (foto 2007, Wiard Krook).

Naast de regionale politiekorpsen werd een landelijk opererend *Korps Landelijke Politiediensten* (KLPD), met een aantal ondersteunende divisies, opgericht. Tot de KLPD behoort nu onder andere de *Verkeerspolitie*, de *Waterpolitie*, de *Spoorwegpolitie* (die in 1919 als een particulier bedrijfspolitiekorps werd opgericht), de *Luchtvaartpolitie*, *Levende Have Politie*, *Operationele Ondersteuning en Coördinatie*, *Koninklijke en Diplomatieke Beveiliging*, *Logistiek*, *Internationale Politiesamenwerking*, *Dienst Speciale Interventies*, *Specialistische Recherche Toepassingen*, *Dienst Nationale Recherche Informatie*, *Nationale Recherche en Ondersteunende diensten*.

Politie Amsterdam-Amstelland

Ook al heb je nooit iets met de politie te maken gehad, het zal algemeen bekend zijn dat de Diemense politie opereert onder de naam *Regionale Politie Amsterdam-Amstelland*. Het beheer van dit korps is in handen van het regionaal college, bestaande uit de burgemeesters van de deelnemende gemeenten. Burgemeester M.J. Cohen van Amsterdam is voorzitter van het college en tevens korpsbeheerder. Het politiekorps Amsterdam-Amstelland omvat de gemeenten Aalsmeer, Amsterdam, Amstelveen, Diemen, Uithoorn en Ouder-Amstel. Dit gebied beslaat 357 km² en telt ruim 900.000 bewoners. Het korps bestaat uit een kleine 6.000 politiemensen en heeft jaarlijks een budget van circa 394 miljoen euro. De burgemeesters zijn verantwoordelijk voor de openbare orde en daarmee ook voor politieactiviteiten op dat vlak. De hoofdofficier van justitie L.A.J.M. de Wit is verantwoordelijk voor opsporingsonderzoeken die de politie uitvoert. Burgemeester Cohen heeft een aantal beheersbevoegdheden gemandateerd aan hoofdcommissaris B. Welten, die deze daarmee zelfstandig kan uitvoeren. Het beleid in de regio Amsterdam-Amstelland wordt vastgesteld in de zogenaamde regionale driehoek: het overleg tussen korpsbeheerder Cohen, hoofdofficier De Wit en hoofdcommissaris Welten. Lokaal beleid wordt op gemeentelijk niveau bepaald in de lokale driehoeken. Hierin hebben zitting: de burgemeester, de officier van justitie en de lokale (politie)districtschef.

De regio Amsterdam-Amstelland is verder verdeeld in vijf districten die in hun gebied verantwoordelijk zijn voor de openbare orde en veiligheid. Diemen valt onder District Oost. Het werkerterrein van een district bestaat uit enkele wijkteams die de totale politiezorg voor een bepaalde buurt voor hun rekening nemen. Voor Diemen is dat het wijkteam Diemen/Ouder-Amstel, die zijn bureau heeft aan de D.J. den Hartoglaan 5, vlakbij het gemeentehuis.

Om in nauw contact met de bevolking te komen en te blijven werden er in Diemen vier buurtregisseurs aangesteld, met name voor de gebieden Diemen-Centrum, Diemen Noord, Diemen Zuid en het industriegebied Verrijn Stuartweg/station Diemen-Zuid.

Met dank werd gebruik gemaakt van de volgende bronnen:

- **Fijnaut**, Cyrille: *De geschiedenis van de Nederlandse politie*, Amsterdam 2007 (4 dln.).
- **Riet**, Frank van: *'t Uwen Dienst; de geschiedenis van de politie in Nederland vanaf de Middeleeuwen tot aan de Tweede Wereldoorlog*, Schiedam 1995.
- Stichting Studieverzameling Het Nederlands Politie museum (www.politiemuseum.nl).
- Nederlands Politie Instituut (www.politie.nl).
- Politie Amsterdam-Amstelland (www.politie-amsterdam-amstelland.nl).
- Historisch Museum der Koninklijke Marechaussee (www.marechausseemuseum.nl).

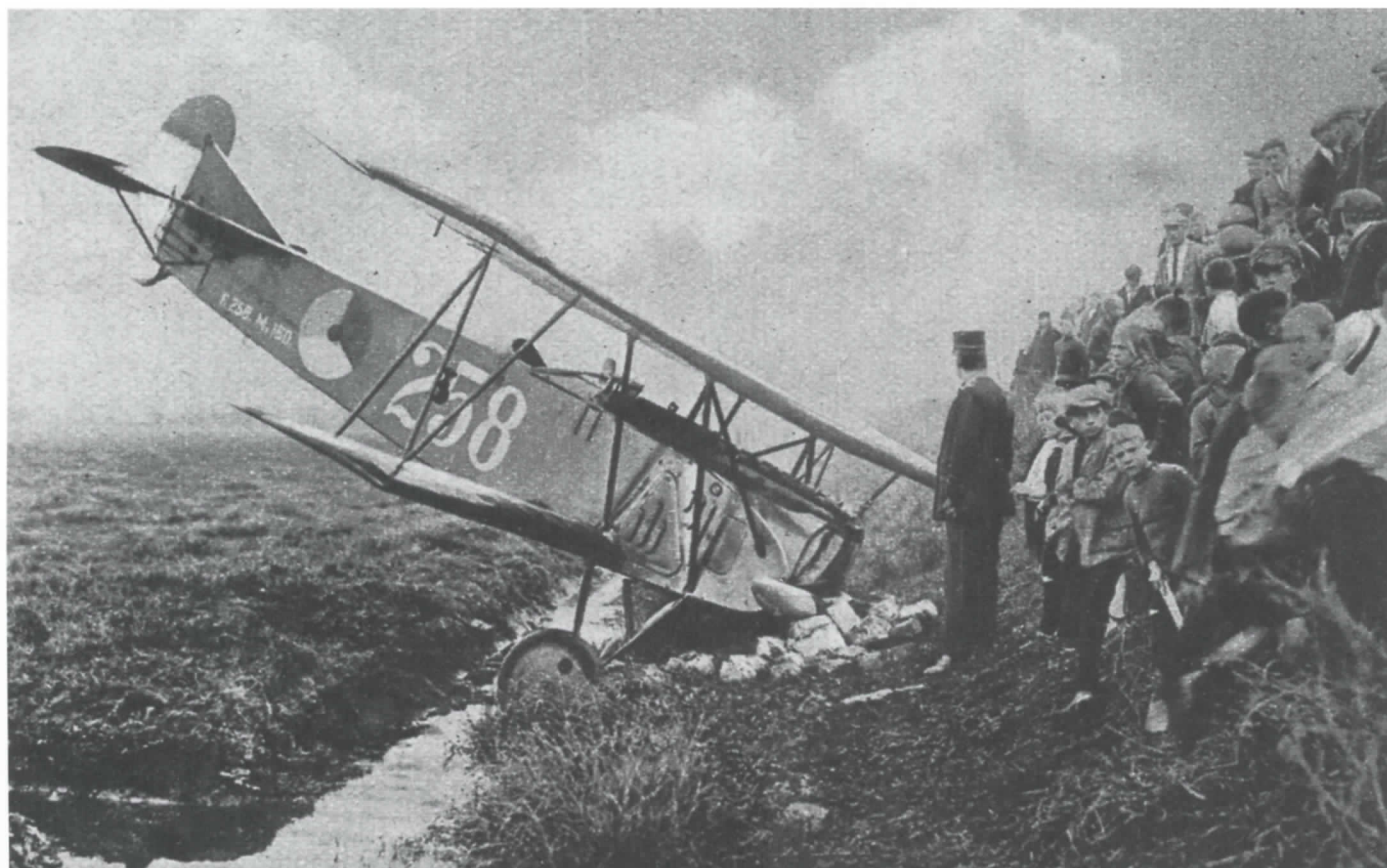
Op het prikbord zitten ditmaal twee knipsels uit oude tijdschriften geprikt van wel heel spectaculaire ongelukken. Ze sluiten goed aan op het thema van dit nummer.

Het bovenste knipsel (uit het archief van de HKD) dateert uit 1928 en komt mogelijk uit het blad *De Prins*. Het onderschrift bij de foto luidt:

“Te Diemen moest een Italiaansch vliegtuig een noodlanding maken. Het toestel raakte in een sloot, waardoor de schroef brak. De militaire luchtvaartafdeeling te Soesterberg demonteerde de machine.”

Het onderste knipsel werd met dank ontvangen van HKD-lid en fanatiek “Alles-over-Diemen-verzamelaar” John Haen. De foto is waarschijnlijk afkomstig uit het blad *Het Geïllustreerde Leven*. Onder de foto staat de volgende tekst:

“Het jager-vliegtuig D7 No. 258, komend van Soesterberg, kreeg een defect aan den motor, waardoor een noodlanding op den Muiderstraatweg bij Diemen noodig werd. Het toestel kwam tegen de helling op den grond, terwijl de bestuurder uit de machine sprong en ongedeerd bleef (foto N.V. Vereenigde Fotobureaux).”

De fotocollage op de achterzijde van de omslag bewijst dat de Diemense politie ook in de afgelopen eeuw haar handen vol had in de afwikkeling van diverse grote auto- en treinongelukken in onze regio. Met dank werd ondermeer gebruik gemaakt van beeldmateriaal van Gerrit Hols, de familie Offreins, de familie De Wild-Bouman en de HKD.

